

Impact Erasmus+ op het mbo en op innovatie-initiatieven in het mbo

In opdracht van:
NA Erasmus+

Publicatienummer:
2023.058.2342

Datum:
Utrecht, 6 maart 2024

Auteurs:
Sophia Stone MSc.
ir. Jasper Veldman
drs. Bert-Jan Buiskool
drs. Sven Maltha

dialogic
innovatie • interactie

Ockham|IPS

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	5
1 Inleiding	9
1.1 Achtergrond	9
1.2 Onderzoeksvragen	10
1.3 Analyse kader	11
1.4 Onderzoeksmethoden.....	14
2 Inzet van Erasmus+ binnen het mbo	20
2.1 Het gebruik van KA1 over de periode 2014-2020	20
2.2 De inzet van KA1 door de aanvragers.....	22
2.3 Het gebruik van KA2 over de periode 2014-2020	25
2.4 De inzet van KA2 door de aanvragers.....	26
2.5 Meerwaarde Erasmus+	30
3 Impact Erasmus+ op de organisatie, docenten en studenten.....	32
3.1 Inleiding	32
3.2 Organisatie	32
3.3 Docenten.....	38
3.4 Studenten.....	39
3.5 Overkoepelende analyse.....	40
4 Effect op innovatie	42
4.1 Inleiding	42
4.2 Inzet van innovatie binnen KA2	42
4.3 Niet-deelname aan Erasmus+ vanuit mbo-innovatiecentra.....	43
4.4 Inbedding van innovatie na deelname	44
5 Impact Erasmus+ op de vier prioriteitsgebieden	46
5.1 Inleiding	46
5.2 Inclusie en diversiteit	46
5.3 Digitalisering	47
5.4 Participatie.....	48
5.5 Duurzaamheid.....	49
5.6 Overkoepelende analyse.....	51
6 Samenhang van Erasmus+ met CoVE's	52
6.1 Inleiding	52
6.2 Bekendheid met CoVE's.....	52
6.3 Deelname aan CoVE's.....	53
6.4 Samenhang CoVE's en Erasmus+	53
7 Conclusies en aandachtspunten	56
7.1 Conclusies	56
7.2 Aandachtspunten.....	58

Bijlage 1.	Beantwoording centrale onderzoeksvraag.....	61
Bijlage 2.	Beantwoording deelvragen.....	62

Managementsamenvatting

Dialogic Innovatie & Interactie heeft op verzoek van het Nationaal Agentschap (NA) Erasmus+ een onderzoek uitgevoerd naar de impact van Erasmus+ op het mbo. Het onderzoek is in de periode juli 2023 tot en met januari 2024 uitgevoerd. De kernvraag van dit onderzoek luidt: *Wat is de impact van het programma Erasmus+ op het mbo en bij innovatiecentra in het mbo in het bijzonder?* Dit onderzoek richt zich, naast het reguliere impact onderzoek op de sector, met name op innovatie-initiatieven in het mbo. Deze initiatieven streven naar een verandering in de uitvoering van beroepsonderwijs en -opleidingen, met als doel deze relevanter te maken voor zowel de huidige als toekomstige behoeften van de economie en de samenleving.

Het NA Erasmus+ geeft in haar doelstellingen aan dat het belangrijk is dat de projecten van Erasmus+ zoveel mogelijk effect hebben en zoveel mogelijk slagen². Om die reden besteedt het NA Erasmus+ veel aandacht aan de impact van het programma. Daarmee wordt bedoeld op de veranderingen die mede dankzij projecten worden bereikt – voor een individu, voor een organisatie en voor de maatschappij.

Het hoofddoel van deze studie is het verkrijgen van inzicht in de impact van de nationale acties van Erasmus+, de studentenmobiliteit (Key Action 1, KA1) en partnerschappen (Key Action 2, KA2), op studenten, docenten en organisaties in het mbo. We hebben daarbij ook gekeken in welke mate deelname aan de nationale acties leidt tot deelname aan de Centres of Vocational Excellence (CoVE's) en wat het effect is van deelname aan Erasmus+ op innovatie. Verder hebben we in kaart gebracht wat de bijdrage van deelname is aan de vier horizontale prioriteiten die door de Europese Commissie zijn opgesteld voor het programma Erasmus+: inclusie en diversiteit, digitalisering, duurzaamheid en participatie.

Onderzoeksaanpak

Wij hebben voor dit onderzoek de volgende onderzoeksmethoden ingezet:

- Data-analyse: voor de data-analyse hebben we gebruik gemaakt van projectinformatie over het gebruik van zowel KA1 als KA2. Voor KA1 geldt dat we hebben gekeken naar het type opleidingen die gebruik hebben gemaakt van de mobiliteitstrajecten, in het bijzonder van de studenten. Daarnaast hebben we voor KA2 gekeken hoeveel projecten er uiteindelijk een aanvraag hebben gedaan en op welke onderwerpen die projecten gericht zijn geweest.
- Enquête: wij hebben een enquête opgesteld om de impact van Erasmus+ in kaart te brengen. Wat de impact betreft hebben we gekeken naar de effecten op de organisatie, docenten en studenten. Verder hebben we de effecten van Erasmus+ in relatie tot innovatie en de vier prioriteitsgebieden onderzocht. Tenslotte hebben we ook nog de samenhang met de CoVE's in kaart gebracht. Er zijn 228 personen benaderd en in totaal hebben 75 respondenten de enquête volledig ingevuld. Bijna de helft van de respondenten had deelgenomen aan zowel KA1 als KA2. Een kwart had alleen deelgenomen aan KA1 en 27% van de respondenten had alleen deelgenomen aan KA2.
- Case studies: Naast de enquête hebben we bij twee deelnemers aan een Erasmus+-project een verdiepende case study uitgevoerd. Het gaat om de Duurzaamheidsfabriek in Dordrecht en Learning Hub Friesland. Voor de case study hebben we met één of meerdere personen van de organisatie gesproken over de deelname aan Erasmus+. De keuze voor de Duurzaamheidsfabriek en Learning Hub Friesland is omdat zij de enige twee organisaties zijn waarvan bekend is dat ze "best practices" van

Erasmus+ toepassen als innovatiecentra, met een actieve betrokkenheid van het mbo.

- Telefonische interviews niet-deelnemers: Voor het onderzoek waren wij voornemens om zes telefonische interviews onder niet-deelnemende mbo-innovatiecentra af te nemen. Wij hebben meer dan tien mbo-innovatiecentra aangeschreven om deel te nemen, maar uiteindelijk hebben wij er slechts twee gesproken. Van de overige mbo-innovatiecentra kregen wij geen reactie of had men geen interesse om mee te werken aan het onderzoek. In die laatste gevallen is nog wel gevraagd waarom dat het geval is. Dat hebben we uiteindelijk ook als input kunnen gebruiken voor het onderzoek.

Conclusies

Op basis van het onderzoek komen wij tot de volgende conclusies:

- Erasmus+ bereikt met KA1 niet alle opleidingen: Een analyse van de data van Nuffic en DUO over het gebruik van KA1 tussen 2018 en 2020 toont aan dat de meeste gebruikers van mobiliteitstrajecten in het mbo studenten zijn van opleidingen gerelateerd aan persoonlijke dienstverlening, onderwijskunde/lerarenopleidingen, pedagogisch-didactische cursussen en kunst. Opleidingen in de categorieën welzijn, techniek en bedrijfskunde en administratie nemen juist relatief weinig deel aan KA1 mobiliteitstrajecten. Er is hierbij gecorrigeerd voor het aantal studenten dat een betreffende opleiding volgt.
- Studenten profiteren volgens respondenten het meest van deelname aan Erasmus+: Een groot deel van de respondenten (ca. 50%-65%) was het helemaal eens met de stellingen dat door deelname aan Erasmus+, (1) studenten verbeterde interculturele competenties hebben, (2) studenten meer zelfvertrouwen hebben en (3) studenten een persoonlijke ontwikkeling hebben doorgemaakt. Respondenten waren gemiddeld genomen positiever over de impact op studenten dan over de impact op docenten (waarbij dient te worden opgemerkt dat ze óók positief waren over de impact op docenten).
- Deelname aan Erasmus+ leidt tot betere inbedding van internationalisering: Uit het onderzoek komt naar voren dat deelname aan Erasmus+ leidt tot een betere inbedding van internationalisering op verschillende niveaus binnen de instelling. Dit was zowel te zien op het niveau van de organisatie als bij docenten. Docenten hebben bijvoorbeeld door deelname aan Erasmus+ een beter bewustzijn van de mogelijkheden om internationalisering in het mbo te bevorderen.
- Wisselende effecten van Erasmus+ op innovatie: Het effect van Erasmus+ op innovatie in mbo-instellingen is voornamelijk te terug te zien in de bredere vormen van samenwerking die zij aangaan, zoals met externe partijen, netwerken en samenwerkingsverbanden buiten de organisatie. Ook het toepassen van nieuwe onderwijsvormen en samenwerking met andere disciplines binnen de organisatie zijn veelvoorkomend. Wat betreft het werken en leren in innovatiecentra, geven de respondenten aan dat Erasmus+ hier het minste invloed heeft. Wij zien dat mbo-innovatiecentra zelf ook weinig deelnemen aan Erasmus+. De belangrijkste reden hiervoor is dat er bij de onderzochte respondenten twijfels bestaan over de toegevoegde waarde van Erasmus+ voor hen. Dit wordt versterkt door een beperkte beschikbaarheid van tijd en capaciteit.
- Grootste impact van Erasmus+ op de prioriteitsgebieden inclusie en diversiteit, en participatie: Uit het onderzoek komt naar voren dat Erasmus+ voornamelijk impact heeft op de prioriteitsgebieden inclusie en diversiteit, en participatie. De beoordeling van de impact verschilt echter per aspect en de bijdrage van Erasmus+ aan de prioriteitsgebieden varieert. Opvallend is dat de impact van Erasmus+ minder

uitgesproken is op de prioriteitsgebieden digitalisering en duurzaamheid. Een mogelijke verklaring voor het beperkte effect op digitalisering kan zijn dat de digitale infrastructuur in Nederland al op orde is. Wat betreft duurzaamheid kan de lage impact mogelijk worden verklaard doordat de betrokken organisaties zich niet actief bezighouden met duurzaamheidskwesties, of dat zij dit wel doen, maar niet via Erasmus+.

- Integratie van ontwikkelde producten/output is een uitdaging: Integratie van ontwikkelde producten/output in regulier beleid en in de organisatie blijkt vaak een uitdaging te zijn. De enquêteresultaten tonen aan dat verschillende factoren het gebruik van de producten/output beïnvloeden en/of beperken. Enkele voorbeelden hiervan zijn het belang van interne aanjagers in de organisatie, de taal van de producten/output (Engels in plaats van Nederlands) en een 'best practice' toekenning door Erasmus+. Deze factoren kunnen worden onderverdeeld in drie hoofdthema's: 1) interne acceptatie en integratie, 2) externe erkenning en bekendheid, en 3) praktische toepasbaarheid.
- Deelname aan Erasmus+ kan leiden tot deelname aan CoVE's, ondanks onbekendheid: Uit het onderzoek komt naar voren dat deelname aan KA1/KA2 kan leiden tot deelname aan CoVE's. Van de negentien respondenten die nu al deelnemen aan een CoVE gaf meer dan 60% aan dat hun deelname aan Erasmus+ heeft geleid tot deelname aan een CoVE. Tegelijkertijd kan de bekendheid met CoVE's nog wel worden verbeterd. Bijna de helft van de respondenten gaf aan dat zij of niet van CoVE's gehoord hebben of wel van CoVE's gehoord hebben maar niet precies weten wat het inhoudt.

Aandachtspunten

Op basis van de belangrijkste conclusies uit het onderzoek zijn wij tot de volgende aandachtspunten voor Erasmus+ gekomen:

- Onderzoek mogelijkheden om de inclusie van opleidingen in KA1 te vergroten: In dit onderzoek werd duidelijk dat er grote verschillen zijn in het aandeel studenten per opleiding dat deelneemt aan een KA1 mobiliteitstraject. Wij achten het wenselijk dat het NA Erasmus+ nader in kaart brengt of er mogelijkheden zijn om de inclusie van de opleidingen te vergroten.
- Vergroot bredere bruikbaarheid van KA2 producten/output: Uit het onderzoek blijkt dat de helft van de respondenten aangeeft dat de producten en output van hun meest recente KA2-project regelmatig worden gebruikt binnen hun organisatie. Ondanks deze positieve bevinding is het van belang om te begrijpen hoe deze producten op een bredere schaal kunnen worden toegepast, zowel binnen als buiten de organisatie. Het doel is om ervoor te zorgen dat de opgedane kennis tijdens het project niet verloren gaat. Wij zien hiervoor verschillende mogelijkheden zoals (1) aan de voorkant van het project regionale partners betrekken in de partnerschappen, in plaats van ze achteraf te betrekken in disseminatieactiviteiten, (2) opnemen in de aanvraag dat ontwikkelde producten/output naar het Nederlands vertaald moeten worden en/of (3) het creëren van een database waarin alle ontwikkelde producten/output terug te vinden zijn.
- Onderzoek de mogelijkheden om deelname van mbo-innovatiecentra aan Erasmus+ te vergroten: Uit het onderzoek blijkt dat de deelname van mbo-innovatiecentra aan Erasmus+ op dit moment beperkt is. De belangrijkste reden hiervoor is dat er bij de respondenten twijfels bestaan over de toegevoegde waarde van Erasmus+ voor hen. Wij achten het wenselijk als er beter in kaart wordt gebracht waarom mbo-innovatiecentra niet deelnemen aan Erasmus+ en ook gekeken wordt op welke manier hun deelname vergroot kan worden.

- Vergroot de bekendheid van en versterk doorgroei naar een CoVE: Uit het onderzoek blijkt dat deelname aan de nationale acties van Erasmus+ (KA1/KA2) leidt tot een deelname aan de centrale acties van een CoVE. Tegelijkertijd zien wij in het onderzoek dat een groot deel van de organisaties dat deelneemt aan de nationale acties nog nooit gehoord heeft van een CoVE of niet precies weet wat het inhoudt. Er is voor Erasmus+ ruimte om hierop in te haken en organisaties eerder attent te maken van de mogelijkheden. Bij het vergroten van de bekendheid zijn er ook mogelijkheden voor de mbo-innovatiecentra. CoVE's zijn namelijk gericht op de ontwikkeling van skills-ecosystemen om bij te dragen aan onder meer regionale ontwikkeling en innovatie; precies hetgeen mbo-innovatiecentra vaak ook ten doel hebben. De vraag is wel of partijen een CoVE aankunnen als ze nog geen ervaring met KA1 of KA2 hebben.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Binnen dit onderzoek richten we ons op de activiteiten vanuit het programma Erasmus+ voor het middelbaar beroepsonderwijs. Wij richten ons specifiek op de volgende drie onderdelen:

1. Mobiliteit (Key Action 1)
2. Partnerschappen (Key Action 2)
3. Centres of Vocational Excellence (CoVE's)

Hieronder gaan we daar kort op in. De informatie is afkomstig van de website Erasmus+¹.

1.1.1 Mobiliteit/Key Action 1 (KA1)

Dit is mobiliteit of leermobiliteit van individuen, dus uitwisseling en stage van studenten en docenten binnen Europa. De mobiliteitsprojecten van het programma Erasmus+ bieden onderwijsprofessionals en studenten in het onderwijs de kans om nieuwe kennis en vaardigheden binnen én buiten de EU op te doen. Voor dit onderzoek is het onderscheid tussen docenten- en studentenmobiliteit relevant.

1.1.2 Partnerschappen/Key Action 2 (KA2)

Dit gaat over samenwerking of partnerschappen tussen organisaties en instellingen (onderwijs). Om het onderwijs te versterken, kunnen instellingen en organisaties in Nederland op kleine of grote schaal samenwerken met organisaties in andere landen. Nederlandse organisaties kunnen hierbij het initiatief nemen (als coördinator) of deelnemen in een initiatief onder coördinatie van een ander land (deelnemen als partners) in deze strategische samenwerkingsprojecten. Voor dit onderzoek is het onderscheid tussen Nederlandse deelname als coördinator of als partner relevant.

1.1.3 Centres of Vocational Excellence (CoVE's)

CoVE's brengen een breed scala van lokale, regionale en nationale partners uit verschillende landen bij elkaar om samen 'skills ecosystemen' te ontwikkelen die bijdragen aan regionale ontwikkeling, innovatie, industrieclusters en slimme specialisatiestrategieën, evenals aan sociale inclusie. Ze delen een gezamenlijke interesse in specifieke sectoren (bijvoorbeeld groene en circulaire technologieën, e-mobility of gezondheidszorg) en een innovatieve benadering om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken (bijvoorbeeld artificiële intelligentie, klimaatverandering of de integratie van migranten). Een project in het kader van CoVE's heeft een looptijd van 4 jaar. De exacte duur van het project hangt af van de specifieke doelstelling en de activiteiten die een aanvrager wil gaan uitvoeren. Projecten in het kader van CoVE's vallen onder de centrale acties van Erasmus+, beheerd door de Europese Commissie en via het Europees Uitvoerend Agentschap onderwijs en cultuur (EACEA). Dit in tegenstelling tot KA1 en KA2 die door het NA worden beheerd (decentrale acties).

¹ Zie [www.erasmusplus.nl] en [www.erasmusplus.nl]

1.2 Onderzoeksvragen

Voor het onderzoek zijn een centrale vraag en deelvragen geformuleerd.

Centrale vraag

Wat is de impact van het programma Erasmus+ op het mbo en bij innovatiecentra in het mbo in het bijzonder?

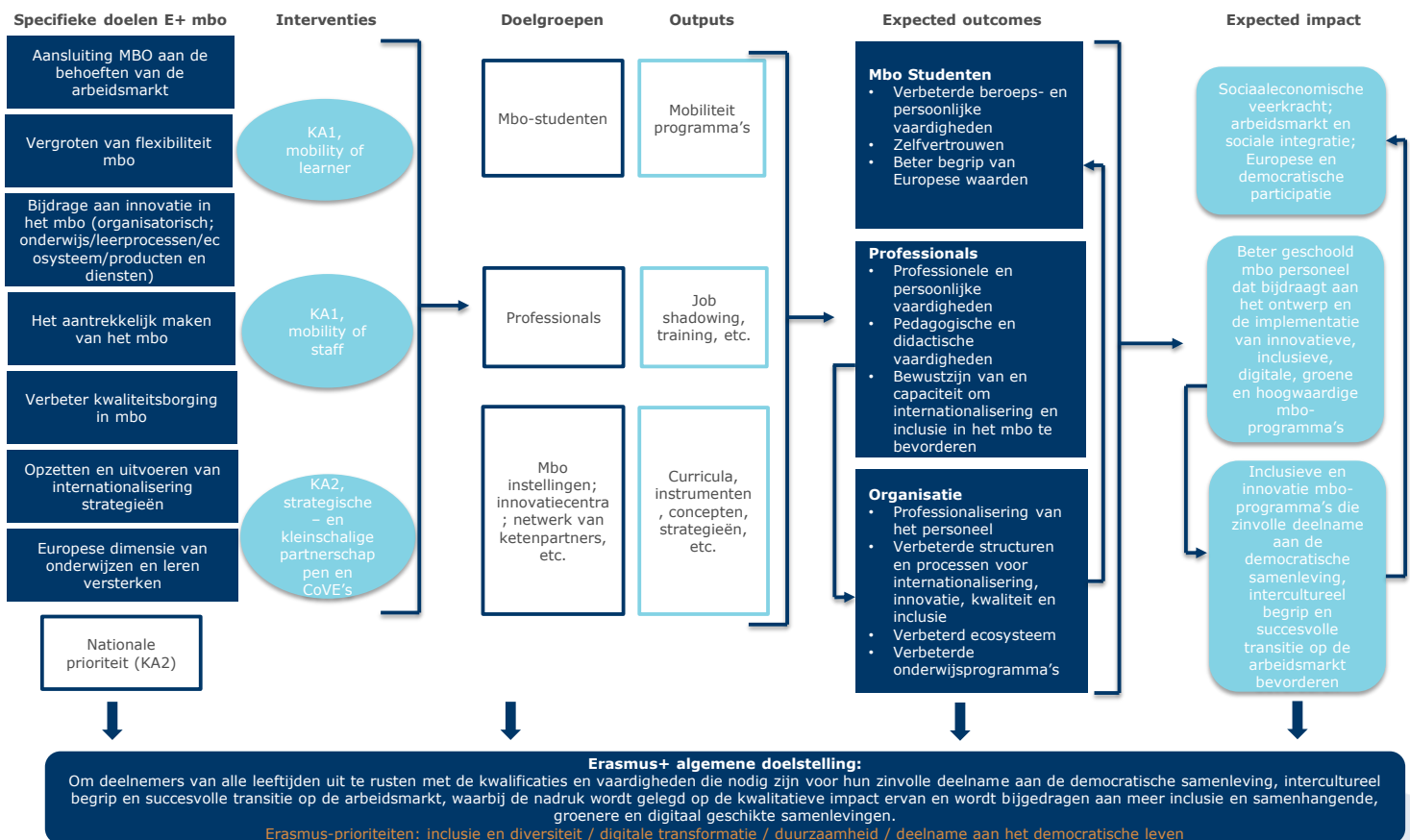
Deelvragen

1. Welke rol speelt het programma Erasmus+ in het formele mbo en in de mbo-innovatiecentra?
 - a. Wat ziet het mbo (Erasmus+-coördinatoren- van formele mbo-instellingen) als de impact van het Erasmus+-programma op studenten, docenten en de organisatie?
 - b. Wat ziet het mbo (Erasmus+-coördinatoren, maar ook directeuren/teamleiders van innovatiehubs en innovatiedocenten) als de impact van het programma Erasmus+ op innovatiecentra en op het belang hiervan voor studenten, op (praktijk)docenten en op de organisatie(hub)?
 - c. Wat zijn de belangrijkste opbrengsten van het programma Erasmus+ zowel in het formele mbo als in mbo-innovatiecentra², als het gaat over de vier horizontale Erasmus+ prioriteiten (digitalisering, inclusie, participatie en duurzaamheid)?
2. Zijn er bij de opbrengsten van het programma Erasmus+ verschillen op te merken tussen de verschillende beroepssectoren/bedrijfstaksectoren in het mbo, tussen het formele onderwijs in de opleidingen en het informele onderwijs in innovatiecentra?
3. Zijn er verschillen tussen de inzet van KA1 en KA2 bij de verschillende beroepssectoren, en daarbinnen, tussen de opleidingen (formeel onderwijs) en de innovatiecentra (informeel leren)?
4. Is er samenhang tussen KA1, KA2 en de CoVE's? Hoe ziet die samenhang eruit? Is er bijvoorbeeld sprake van dat de CoVE's (deels) voortkomen uit ervaring van de instelling met Erasmus+-subsidie voor strategische partnerschappen (KA2)?
5. Kan deelname aan het programma Erasmus+ worden aangemerkt als motor van innovatie of van nieuwe samenwerkingsverbanden? Waarom wel, waarom niet?
 - a. Wat zijn de kansen en obstakels voor het mbo om een Erasmus+-programma vorm te geven in een soms cross-sectorale, interdisciplinaire setting en/of samenwerking met andere onderwijsinstellingen (HO, PO/VO of VE)?
 - b. Wat zijn de behoeften en ambities van 'vernieuwers' in innovatiecentra in het mbo ten aanzien van internationalisering?
 - c. Verschillen de behoeften van 'vernieuwers' in innovatiecentra in het mbo van de wijze waarop internationalisering in de subsidieaanvragen doorgaans wordt ingevuld? En zo ja, hoe dan?
6. Hoe kan het NA het mbo beter ondersteunen bij aanvragen voor Erasmus+ subsidie voor innovatie-initiatieven en binnen innovatiecentra? Vraagt dit een andere vorm van ondersteuning vanuit het NA dan voor het formele onderwijs in het mbo? Zo ja, welke?

² Onder innovatiecentra verstaan we zowel innovatie-initiatieven (zie het voorbeeld van Learning Hub Friesland) als innovatiecentra zelf.

1.3 Analyse kader

Zoals aangegeven is het doel van de studie om inzicht te krijgen in de impact van Erasmus+ op ondersteunde interventies (KA1 en KA2) en hun bijdrage aan de doelstellingen van Erasmus+ en specifieke prioriteiten. Het vertrekpunt van het onderzoek is de "Theory of Change (ToC)". Een ToC beschrijft de logica/resultatenketen van het programma en hoe het programma zou moeten werken, evenals de externe factoren die een rol spelen die de waargenomen resultaten en impact kunnen verklaren.³ In de figuur hieronder is de ToC van Erasmus+ in relatie tot het mbo gepresenteerd.

Figuur 1 ToC van Erasmus+ in het mbo (bron: auteurs, op basis van Erasmus+ Programmagids 2022)

Op basis van de hierboven gepresenteerde ToC hebben we in de beginfase gerichte indicatoren ontwikkeld om de impact van deelname aan Erasmus+ te meten. Het ging hier niet alleen om het ophalen van percepties over de mate van impact van Erasmus+ met behulp van een online survey op elk van de deelgebieden, maar ook om concrete voorbeelden waaruit dit blijkt aan de hand van case studies.

1.3.1 Innovatie in het mbo (en onderwijs)

Het NA Erasmus+ is in dit onderzoek ook geïnteresseerd in de relatie tussen Erasmus+ en innovatie. Zo is één van de onderzoeksvragen gericht op of Erasmus+ kan worden aangemerkt als motor voor innovatie. Het is belangrijk om er bij stil te staan dat innovatie binnen

³ Stein, D., Valters, C. (2012). Understanding 'Theory of Change' in international development: a review of existing knowledge, p. 2

de onderwijscontext op verschillende manieren kan worden ingevuld. Gaat het bijvoorbeeld om het toepassen van innovatieve leervormen (bijvoorbeeld gepersonaliseerde leeromgevingen op basis van kunstmatige intelligentie), het werken met innovatieve onderwijsvormen (bijvoorbeeld microcredentials⁴), het werken aan innovatieve vraagstukken (bijvoorbeeld de ontwikkeling van waterstof-toepassingen⁵), een combinatie van voorgaande elementen, of juist iets anders? Binnen dit onderzoek hebben we er uiteindelijk voor gekozen om innovatie breed op te vatten, variërend van het ontwikkelen en toepassen van nieuwe manieren van leren en toetsen tot aan het creëren van netwerken voor ondernemerschap en stages voor mbo-studenten. In hoofdstuk 4 gaan we hier uitgebreider op in.

Box 1 Innovatiecentrum

Innovatiecentrum

Binnen dit onderzoek kijken wij onder meer naar deelname aan Erasmus+ door innovatiecentra binnen het mbo (ook wel mbo-innovatiecentra genoemd) en de impact daarvan. Wij hanteren voor dit onderzoek een brede definitie van een innovatiecentrum. Het gaat om organisaties die buiten de reguliere mbo-instellingen staan en die zich bezighouden met innovatie in het mbo-onderwijs. Het kan daarbij gaan om het toepassen van innovatieve leervormen tot aan samenwerking met het bedrijfsleven of het bijscholen op mbo-niveau. Het uitgangspunt is dat er een vorm van innovatie centraal staat, gericht is op mbo-niveau én dat het buiten het reguliere mbo-onderwijs is geplaatst. Mbo-instellingen kunnen uiteraard nog wel betrokken zijn bij een mbo-innovatiecentrum.

1.3.2 Horizontale prioriteiten

De doelstelling van het programma Erasmus+ is *'de educatieve, beroeps- en persoonlijke ontwikkeling van personen in onderwijs, opleiding, jeugdzaken en sport, zowel in Europa als daarbuiten, te ondersteunen en zo bij te dragen aan duurzame groei, hoogwaardige werkgelegenheid en sociale samenhang, het bevorderen van innovatie en de versterking van de Europese identiteit en actief burgerschap.'*⁶ De Europese Commissie heeft voor het programma Erasmus+ vier horizontale prioriteiten⁷ opgesteld die moeten bijdragen aan het behalen van deze algemene doelstelling, namelijk 1) inclusie en diversiteit, 2) digitale transformatie, 3) milieu en bestrijding van klimaatverandering en 4) deelname aan het democratische proces, gemeenschappelijke waarden en maatschappelijke betrokkenheid. Voor Nederland zijn door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de prioriteiten 1) digitalisering en 2) inclusie als zwaartepunt aangewezen.

De prioriteit 'inclusie en diversiteit' richt zich op het bevorderen van gelijke kansen en deelname aan programma's voor een brede groep individuen, ongeacht hun achtergrond. Dit omvat het aanpakken van beperkingen gerelateerd aan handicaps, gezondheidsproblemen, onderwijsbelemmeringen, culturele verschillen, sociale aanpassingsproblemen, economische uitdagingen, discriminatie en geografische belemmeringen. Het doel is om ervoor te zorgen dat iedereen, ongeacht hun persoonlijke omstandigheden, de mogelijkheid heeft om volledig en effectief deel te nemen aan maatschappelijke activiteiten en onderwijs- en opleidingsprogramma's. Het doel van digitale transformatie is om meer mensen intensiever gebruik te laten maken van informatie-, communicatie- en technologie-instrumenten, en door de

⁴ Zie bijvoorbeeld: [\[www.versnellingsplan.nl\]](http://www.versnellingsplan.nl)

⁵ Zie bijvoorbeeld: [\[www.h2hubtwente.nl\]](http://www.h2hubtwente.nl)

⁶ Erasmus Plus doelstellingen: [\[erasmus-plus.ec.europa.eu\]](http://erasmus-plus.ec.europa.eu)

⁷ Erasmus Plus prioriteiten: [\[erasmus-plus.ec.europa.eu\]](http://erasmus-plus.ec.europa.eu)

integratie van fysieke mobiliteit, virtueel leren en virtuele samenwerking te stimuleren. Het programma Erasmus+ heeft ook als prioriteit om kennis en vaardigheden met betrekking tot klimaatverandering en duurzame ontwikkeling te bevorderen, zowel binnen de EU als daarbuiten, bijvoorbeeld door het gebruik van innovatieve praktijken op het gebied van duurzaamheid te ondersteunen. De laatste prioriteit richt zich op het vergroten van de deelname en kennis van burgers aan democratische processen en hun kennis van de Europese Unie.

We hebben voor deze evaluatie indicatoren ontwikkeld voor het meten van de Erasmus+ prioriteiten (digitalisering, inclusie, participatie en duurzaamheid). Relevante elementen waaruit deze indicatoren bestaan voor de Erasmus+-prioriteiten zijn in de tabel hieronder opgenomen, geïnspireerd door onder meer de SELFIE-tool, ontwikkeld voor het meten van de mate van digitalisering van het beroepsonderwijs, maar ook een recent onderzoek over het 'vergroenen' van het Creative Europe Programme (aan beide trajecten heeft Ockham IPS meegewerkt).⁸

Tabel 1 Mogelijke indicatoren voor de horizontale prioriteiten

Inclusie	Digitalisering	Duurzaamheid	Participatie
Het hebben van een inclusie- en diversiteitsstrategie en een actieplan.	Het hebben van een digitale strategie en een actieplan. Het hebben van digitale apparaten die gebruikt kunnen worden bij het lesgeven.	We hebben een vergroenings-/duurzaamheidsstrategie en een actieplan.	We hebben een strategie om actief burgerschap en democratie te bevorderen.
Het hebben van toegewijd personeel dat verantwoordelijk is voor de coördinatie, communicatie en uitvoering van inclusie- en diversiteitsactiviteiten.	Onze medewerkers hebben doorlopende professionele ontwikkelingsmogelijkheden in het gebruik van digitale technologieën.	Het berekenen van de ecologische voetafdruk.	Het trainen van medewerkers in actief burgerschap.
Het trainen van medewerkers op inclusie en diversiteit.	Het hebben van digitale apparaten voor leerlingen. Het hebben van fysieke ruimtes die onderwijs en leren met digitale technologieën ondersteunen.	Het hebben van toegewijd personeel dat verantwoordelijk is voor de coördinatie, communicatie en implementatie van de vergroenings-/duurzaamheidsstrategie.	Het aanbieden van activiteiten die leerlingen in staat stellen hun eigen mening te ontwikkelen en te uiten.

⁸Greening the Creative Europe Programme (2022). [creative-europe-desk.de]

Inclusie	Digitalisering	Duurzaamheid	Participatie
Het gebruiken van de stem van de student voor het ontwikkelen, monitoren en evalueren van ons aanbod.	Leerlingen die speciale ondersteuning nodig hebben, hebben toegang tot ondersteunende technologieën.	Het trainen van personeel in goede milieupraktijken Het gebruiken van milieucertificeringen/ecolabels.	Het bieden van ruimte aan lerenden waarin zij verantwoordelijkheid kunnen nemen/ervaren.
Het hebben van procedures om ervoor te zorgen dat ons trainingsaanbod inclusief is.	Het gebruik van digitale middelen voor onderwijs- en leeractiviteiten.	Het samenwerken met organisaties/particulieren om de sectorale capaciteit te versterken om duurzamer te opereren.	Het aanbieden van activiteiten die democratische participatie van leerlingen activeren.
Het samenwerken met andere organisaties die kansarme deelnemers ondersteunen.		Het verankeren van groene vaardigheden in het leeraanbod.	Het hebben van structuren die lerenden in staat stellen het leeraanbod te beïnvloeden (bijv. leerlingenraad).
		Het monitoren van de uitvoering van de vergroeningsstrategie en -plan.	

Binnen de onderzoeksopzet (zie ook paragraaf 1.4) hebben we ervoor gekozen om te bepalen in welke mate deelname aan Erasmus+ heeft bijgedragen aan de ontwikkeling op bovenstaande indicatoren.

1.4 Onderzoeksmethoden

1.4.1 Inleiding

In dit onderzoek hebben we gebruik gemaakt van vier onderzoeksmethoden, namelijk een data-analyse, een online enquête, twee case studies en telefonisch interviews. Deze methoden worden hieronder kort toegelicht.

1.4.2 Data-analyse

Voor de data-analyse hebben we gebruik gemaakt van projectinformatie over het gebruik van zowel KA1 als KA2. Voor KA1 geldt dat we hebben gekeken naar het type opleidingen die gebruik hebben gemaakt van de mobiliteitstrajecten, in het bijzonder de studenten. Daarnaast hebben we voor KA2 gekeken hoeveel projecten er uiteindelijk een aanvraag hebben gedaan en op welke onderwerpen die projecten gericht zijn.

1.4.3 Enquête

Achtergrond

Wij hebben een enquête opgesteld om de impact van Erasmus+ in kaart te brengen. Voor wat betreft de impact hebben we gekeken naar de effecten op de organisatie, docenten en studenten. Verder hebben we nog gekeken naar de effecten van Erasmus+ in relatie tot innovatie en de vier prioriteitsgebieden. Tenslotte hebben we ook nog de samenhang met de CoVE's in kaart gebracht. Wij hebben de enquête uitgezet onder zowel de Erasmus+-coördinatoren van onderwijsinstellingen (voor KA1) als de projectaanvragers voor KA2-projecten. Aan hen is ook gevraagd de enquête te verspreiden onder betrokkenen bij Erasmus+ in het mbo. Tevens zijn er nog acties uitgezet om de respons onder Erasmus+ betrokkenen in organisaties te verhogen.

Respons

We hebben de enquête uitgezet onder contactpersonen van KA2-projecten en Erasmus+-coördinatoren, via het netwerk van het NA Erasmus+. Er zijn 228 personen benaderd en in totaal hebben 75 respondenten de enquête volledig ingevuld. We hebben qua achtergrondkenmerken aan de respondent gevraagd naar 1) het type functie dat ze bekleeden, 2) hoe ze hun organisatie die deelnam aan Erasmus+ zouden typeren en 3) of hun organisatie aan KA1, KA2 of allebei heeft deelgenomen.

In Tabel 2 staat het overzicht van de antwoorden op de vraag 'Hoe zou u uw organisatie waarmee u hebt deelgenomen aan het programma Erasmus+ typeren?'. Hieruit blijkt dat bijna de helft (48%) bij een ROC werkt. Een kwart (24%) van de respondenten vulde de 'Anders' optie in en gaf aan bij een andere type organisatie te werken, waaronder in het speciaal onderwijs, het mbo, een hogeschool en een sportorganisatie. Innovatiecentra zijn met slechts drie respondenten (4%) beperkt vertegenwoordigd in de enquête.

Tabel 2 Hoe zou u uw organisatie waarmee u hebt deelgenomen aan het programma Erasmus+ typeren? (n=75)

Organisatie	Aantal	Percentage
ROC	36	48%
AOC	7	9%
Vakschool	11	15%
Innovatiecentrum	3	4%
Anders	18	24%

Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

Tabel 3 toont het overzicht van de functies die de respondenten bekleeden. De respondenten konden meerdere antwoordopties aanvinken. Het merendeel (67%) heeft een functie als Erasmus+ coördinator. Ruim een derde (37%) geeft aan daarnaast en/of een andere functie te bekleeden dan de voorgeselecteerde opties, waaronder functies als beleidsmedewerker, projectmedewerker, trainer of opleidingsmanager.

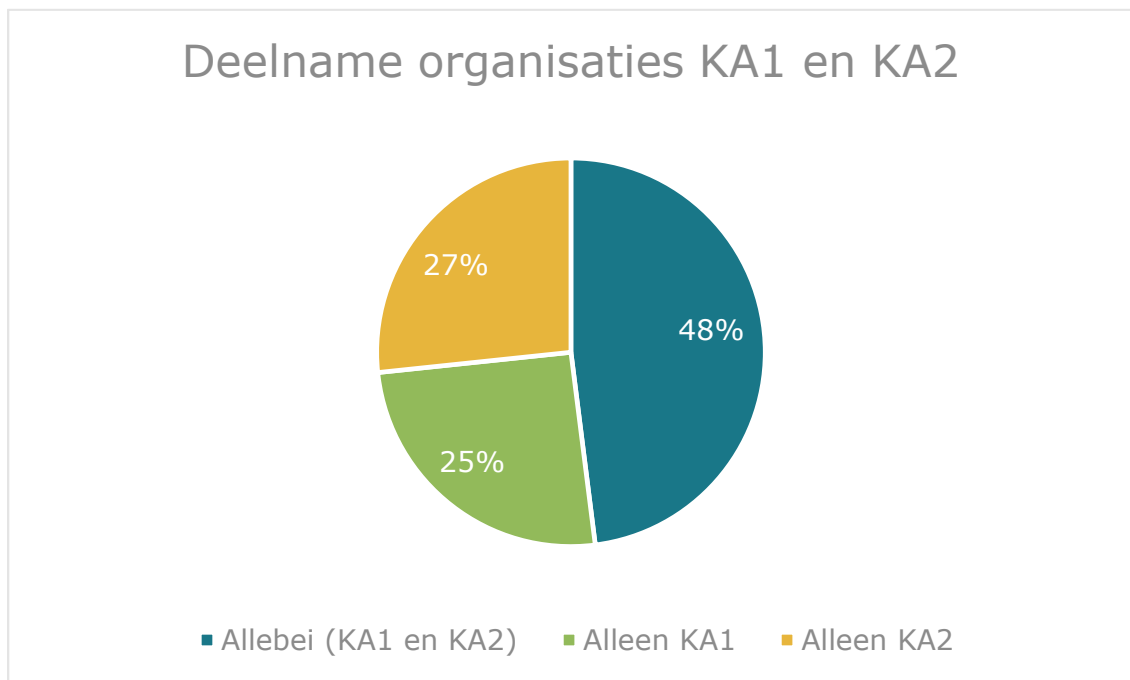
Tabel 3 Wat is uw functie? (Meerdere antwoorden mogelijk) (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

Functie	Aantal	Percentage
Opleidingscoördinator	4	5%

Erasmus+ coördinator	50	67%
Instructeur	1	1%
Docent	1	1%
Anders	28	37%

Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

We hebben in de enquête aan de respondenten gevraagd aan welke internationaliseringsactiviteiten hun organisatie heeft deelgenomen tussen 2014 en 2022, zie Figuur 6. Hierbij geeft ongeveer de helft (48%; 36 respondenten) aan dat hun organisatie aan zowel KA1 als KA2 heeft deelgenomen. Een kwart (25%; 19 respondenten) geeft aan alleen gebruik te hebben gemaakt van KA1, en een kwart alleen (27%; 20 respondenten) van KA2.

Figuur 2 Aan welke internationaliseringsactiviteiten heeft uw organisatie deelgenomen in de tijdsperiode 2014-2022? (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/ of KA2-projecten

1.4.4 Case studies Erasmus+

Naast de enquête hebben we bij twee deelnemers aan een Erasmus+-project een verdiepende *case study* uitgevoerd. Het gaat om de Duurzaamheidsfabriek in Dordrecht en Learning Hub Friesland. Voor de case study hebben we met één of meerdere personen van de organisatie gesproken over de deelname aan Erasmus+. De keuze voor de Duurzaamheidsfabriek en Learning Hub Friesland is ingegeven door het feit dat zij de enige twee organisaties zijn waarvan bekend is dat ze "best practices" van Erasmus+ toepassen als innovatiecentra, met een actieve betrokkenheid van het mbo.

De case studies dienen ervoor om een beter beeld te krijgen van de doorwerking aan Erasmus+ op de organisatie, en worden ter illustratie gedurende het rapport als voorbeeld van of in tegenstelling tot de enquêteresultaten besproken. Het gaat hier om zowel grote impactverhalen op organisatieniveau en in de brede context daaromheen (innovatie-ecosysteem), maar ook om relatief kleine veranderingen in gedrag of percepties, bijvoorbeeld onder deelnemende docenten en studenten.

De Duurzaamheidsfabriek, Dordrecht

De Duurzaamheidsfabriek is een initiatief van de coöperatie Leerpark, ontstaan uit een samenwerking tussen de gemeente Dordrecht en het ROC Da Vinci College. Het doel van deze publiek-private samenwerking is om innovatie te bevorderen, een hybride leeromgeving te creëren voor studenten, het beroepsonderwijs te versterken en technologiepromotie vorm te geven. Sinds de opening in 2013 richt de fabriek zich specifiek op de (maritieme) maakindustrie, de energietransitie en smart technology, allemaal nauw verbonden met de strategische thema's van de regio. Belangrijk is dat een aanzienlijk deel van de infrastructuur en voorzieningen in de fabriek eigendom is van het regionale bedrijfsleven, waardoor zij een actieve rol spelen in de onderwijsontwikkeling. In de fabriek bevinden zich bedrijven en staan er maakhallen en diverse productie en bedrijfsruimtes te huur. De Europese Unie heeft geïnvesteerd in de Duurzaamheidsfabriek in Dordrecht. De subsidies van de EU zijn specifiek ingezet voor investeringen in het gebouw en de ontwikkeling van nieuwe maritieme technologie. De Duurzaamheidsfabriek ligt in de regio Zuidoost-Zuid-Holland dat zowel de Drechtsteden als Alblasserwaard omvat. De Alblasserwaard kenmerkt zich door laaggelegen, dunbevolkte agrarische gebieden, terwijl de Drechtsteden een samenhangend stedelijk gebied vormen. Water speelt een cruciale rol in deze regio, dankzij de aanwezigheid van diverse rivieren, en de regio staat bekend als een vooraanstaand centrum in de maritieme sector, onder meer met diverse scheepswerven.

Het Da Vinci College is de mbo-school die verbonden is aan de Duurzaamheidsfabriek. Vanuit het Da Vinci College wordt er deelgenomen aan Erasmus+ projecten met de studenten en docenten. Concreet hebben we tijdens het bezoek aan de Duurzaamheidsfabriek gesproken over KA1 mobiliteitstrajecten en twee KA2-projecten, namelijk het Edutrans project en het vervolgproject dat in september 2023 is gehonoreerd.

Het Edutrans KA2-project is in samenwerking met zeven mbo-scholen uit Europa opgezet: Nederland, Denemarken, Duitsland, Spanje en het Baskenland. Ze werkten samen aan het maken van lesmethodes en leerplannen (niveaus 2-5) over energietransitie samen met bedrijven. Studenten waren uitgebreid betrokken bij het testen van de producten. Edutrans speelt in op de wereldwijde uitdaging van klimaatverandering en de noodzaak van energietransitie. Dit vereist nieuwe technologieën en vaardigheden bij mensen. Huidige mbo-studenten hebben veelal niet de juiste vaardigheden die direct aansluiten bij actuele en toekomstige industriebehoeften. Om die reden is er voor een internationale aanpak gekozen, onder andere vanwege het internationale belang van de energietransitie. De Edutrans-partners hebben lesmethodes ontwikkeld die bruikbaar zijn in verschillende landen en onderwijssystemen. De partners ontwikkelden 14 technische modellen en bijbehorende training voor studenten op niveaus EQF 2, 3, 4 en soms 5. Voorbeelden van technische modellen zijn bijvoorbeeld vertical farming, hydro-energie of energieopslag. Bedrijven kunnen de materialen gebruiken om personeel bij te scholen. Docenten kunnen het lesmateriaal van de website halen en toepassen in hun eigen lessen. In het lesmateriaal staan onder andere materiaallijsten, budgettering, een studenten- en docentenhandleiding, bouwtekeningen, en meer.

Momenteel loopt er een spin-off KA2-project, als vervolg op Edutrans, dat in september 2023 is goedgekeurd. Aan dit project doen vier scholen mee, namelijk Nederland, Duitsland, Denemarken en Spanje. In dit KA2-project is het doel om de studenten verder te laten bouwen op de technische vaardigheden die ze in Edutrans hebben ontwikkeld, met daarbij speciale focus op digitale en algemene vaardigheden. Concreet wordt er met studenten in de Duurzaamheidsfabriek gewerkt aan mobiele plantenbakken binnen het onderdeel 'cooling down the planet'. Dit project gaat nadrukkelijk meer over de soft skills van studenten, zoals kunnen samenwerken, flexibiliteit en verantwoordelijkheid. Binnen dit project is de taak voor deelnemende docenten om te onderzoeken hoe samenwerking tussen studenten de effectiviteit

kan vergroten in het ontwikkelen van de 21st century skills van studenten. Het hoofddoel is het ontwikkelen van een nieuw leermiddel of model dat de vraag centraal stelt: hoe kan de docent studenten effectiever laten samenwerken? Het project heeft specifieke aandacht voor het betrekken van moeilijk bereikbare studenten. De looptijd is 1,5 tot 2 jaar, waarbij studenten in het derde jaar de belangrijkste doelgroep vormen.

Learning Hub Friesland & Friesland College (per 1 augustus 2023 Firda)

Learning Hub Friesland is een projectorganisatie die innovatieve projecten initieert in Friesland, daarbij gebruik makend van verschillende Europese subsidieprogramma's, zoals Erasmus+. Zij beogen in samenwerking met onderwijs, overheid en ondernemers oplossingen te vinden voor onderwijsvraagstukken van nu. Uitgangspunt is dat ze lokale partijen betrekken bij hun projecten en daarmee verbinding maken naar internationaal. Met behulp van Erasmus+ heeft Learning Hub Friesland verschillende onderwijsinnovatie-projecten opgepakt variërend van basisonderwijs tot aan hoger onderwijs. Ook binnen het middelbaar beroepsonderwijs hebben ze de laatste jaren verschillende Erasmus+ projecten uitgevoerd. Door het bij elkaar brengen van regionale stakeholders en het begeleiden van Erasmus+ projecten acteren ze als innovatie hub en ontlasten ze organisaties in hun projectaanvragen. Ze zijn geen onderdeel van een onderwijsinstelling en acteren autonoom als maatschappelijke B.V. Hun raad van advies is wel belegd in het onderwijs, bedrijfsleven en overheid die hen ondersteunt om hun visie uit te voeren.

Voor de samenwerking met Learning Hub Friesland was Firda, voorheen bekend als Friesland College, al betrokken bij Erasmus+ programma's, hoewel het zich niet primair richtte op het aanvragen van de grotere subsidies binnen dit kader. De afgelopen jaren heeft Firda, ook in samenwerking met Learning Hub Friesland, zijn betrokkenheid bij zowel KA2 en KA3 projecten aanzienlijk uitgebreid, wat wijst op een strategische versterking van hun internationale activiteiten. In de laatste jaren heeft Learning Hub Friesland diverse Erasmus+ projecten uitgevoerd binnen het mbo. Een voorbeeld hiervan is het project 'Story Valley' waarin door het Friesland College een 'Find the Story-module' is ontwikkeld die studenten ondersteunt bij het ontdekken van verhalen van de mensen en plaatsen om hen heen. Het betreft hier verhalen om studenten in contact te brengen met het historisch erfgoed in hun streek. Door dit project is onder andere een nieuw project ontstaan (FabConnect). Een ander project is DaDOM waarin modules zijn ontwikkeld voor mbo-zorgopleidingen om de inzet van muzikale interventies in de zorgsector te vergroten. Het project beoogt om toekomstige zorgprofessionals te equiperen met kennis van muzikale interventies (als onderdeel van het curriculum voor mbo studenten maar ook in het curriculum van de lerarenopleiding). Ook is er een toolkit voor zorgorganisaties ontwikkeld, bedoeld voor zorgmanagers en zorgprofessionals. Er zijn op dit moment plannen om dit project op te schalen naar een Center of Vocational Excellence op het gebied van Human Centred Care. Een ander project is Craft your Future waarbinnen verschillende producten en hulpmiddelen zijn ontwikkeld om beroepsopleidingen te helpen een nieuwe generatie studenten te creëren die in staat zijn traditionele ambachten, nieuwe technologie en trends en elementen van de circulaire economie te combineren om de duurzame producten van de toekomst te creëren. Dit gaat gepaard met toepassing van nieuw technologieën (zoals 3-D printing) op traditionele ambachten. Er is hiervoor een spel ontwikkeld, maar ook leermiddelen, instrumenten en werkopdrachten voor studenten. Dit project heeft de European Innovative Teaching Award dit jaar gewonnen. Een ander project, gefaciliteerd door Learning Hub Friesland is Gig ('ENTERING THE GIG ECONOMY') waarbinnen een onderwijsprogramma is gemaakt voor jongeren waarin ze bewuster worden van de GIG-economie en de kansen en bedreigingen die deze met zich meebrengt. Ook raken ze met het programma beter toegerust om de (arbeids-)markt te betreden en zijn ze beter beschermd tegen de mogelijke valkuilen die bestaan binnen de GIG-economie. Ondernemersvaardigheden spelen hierin een belangrijk

rol. Ook verbindt het project stakeholders die met de GIG economie te maken hebben om hun krachten te bundelen op regionaal niveau. Dit project heeft opvolging gekregen in een KA3 project genaamd 'Giggin Policy' waarin samen wordt gewerkt met het Friesland College, ROC Friese Poort en de Gemeente Leeuwarden. Belangrijke component in dit project was hoe jongeren beter te betrekken in het beleid. Binnen dit kader waren 'policy pacts' ontwikkeld vanuit het doel dat elke bijeenkomst uit minimaal 50% jongeren moet bestaan. De uitkomsten van dit project heeft de gemeente Leeuwarden mede geïnspireerd om na te denken over een toekomstige aanvraag voor 'European Capital of Youth'.

Al deze projecten hebben daarmee een belangrijke doorwerking in beleid en praktijk. Kenmerkend voor alle projecten van Learning Hub Friesland is dat allerlei partijen uit de regio (overheid, onderwijs en bedrijfsleven) in het project worden meenemen om daarmee het sociaal kapitaal en samenwerking in de regio te verbeteren, en daarmee innovatie te bevorderen (i.p.v. alleen één ROC die samenwerkt met buitenlandse mbo-instellingen).

In de case study-beschrijvingen wisselen we informatie af over enerzijds Learning Hub Friesland en anderzijds het Friesland College (nu Firda) omdat we afzonderlijk deze organisaties hebben gesproken over hun gezamenlijke Erasmus+ projecten. De informatie over Learning Hub Friesland richt zich meer op hun rol als hub en katalysator van Erasmus+ projecten en die van het Friesland College gaat meer over de doorwerking van de Erasmus+ projecten op hun instelling.

1.4.5 Telefonische interviews niet-deelnemende mbo-innovatiecentra

Voor het onderzoek waren wij voornemens om zes telefonische interviews onder niet-deelnemende mbo-innovatiecentra af te nemen. Wij hebben meer dan tien mbo-innovatiecentra aangeschreven om deel te nemen, maar uiteindelijk hebben wij er slechts twee gesproken. Van de overige mbo-innovatiecentra kregen wij geen reactie of had men geen interesse om mee te werken aan het onderzoek. In die laatste gevallen is nog wel gevraagd waarom dat het geval is. Dat hebben we uiteindelijk ook als input kunnen gebruiken voor ons onderzoek.

2 Inzet van Erasmus+ binnen het mbo

In dit hoofdstuk gaan we in op de inzet van Erasmus+ binnen het mbo. We maken daarbij onderscheid naar KA1 en KA2. We maken hierbij gebruik van de uitkomsten van zowel de data-analyse als de enquête.

2.1 Het gebruik van KA1 over de periode 2014-2020

In de periode 2014-2020 is er door studenten in het mbo 21.688 keer gebruik gemaakt van de mobiliteitstrajecten van Erasmus+ (KA1). In Tabel 4 is weergegeven hoe het gebruik is verdeeld naar de verschillende type opleidingen. Voor de indeling van de opleidingen is de *International Standard Classification of Education* (ISCED) gebruikt, specifiek de subgroep-indeling. In onderstaande tabel zijn de mobiliteitstrajecten waarvan de *field of education* niet bekend was, niet meegenomen. Dit ging om ca. 23% van de trajecten.

Tabel 4 Gebruik KA1 naar ISCED subgroep (Bron: Data Nuffic)

ISCED Subgroep	Aandeel deelnemers
persoonlijke dienstverlening	37,0%
bedrijfskunde en administratie	15,9%
kunst	11,9%
onderwijskunde, lerarenopleidingen en pedagogisch-didactische cursussen	10,1%
gezondheidszorg	9,1%
welzijn	4,8%
techniek en technische dienstverlening	2,3%
informatica	1,8%
transport en logistiek	1,0%
levensmiddelentechnologie- en non-ferrotechniek	0,9%
talen	0,9%
architectuur en bouwkunde	0,9%
landbouw	0,9%
diergeneeskunde en -verzorging	0,8%
openbare veiligheid	0,6%
gedrag en maatschappij	0,4%
biologie en biochemie	0,3%
recht	0,2%
milieu en natuurbeheer	0,2%
natuurwetenschappen	0,2%
wiskunde en statistiek	0,0%
journalistiek, informatievoorziening	0,0%
bosbouw	0,0%
hygiëne en arbeidsomstandigheden	0,0%
geesteswetenschappen	0,0%

Uit bovenstaande tabel komt naar voren dat de meeste gebruikers van de mobiliteitstrajecten in het mbo vielen onder de categorie Persoonlijke dienstverlening (37%). Binnen deze categorie gaat het dan om de opleidingen gericht op toerisme en vrijetijdsbesteding (16%), sport (8,6%) en horeca (7,2%). De tweede en derde set aan opleidingen zijn bedrijfskunde en administratie (15,9%) en kunst (11,9%). De eerste drie categorieën aan opleidingen zijn gezamenlijk goed voor bijna 65% van alle mobiliteitstrajecten. Verder valt op dat bij een groot aantal categorieën er heel weinig gebruik gemaakt lijkt te worden. Echter, het kan er ook mee te maken dat er bij die categorieën aan opleidingen überhaupt weinig studenten zijn. We hebben daarom ook een vergelijking gemaakt met het aantal mbo-studenten. Wij hebben daarbij ingezoomd op de periode 2018-2020, omdat we voor die periode zowel data hebben over deelname aan de mobiliteitsprojecten van Erasmus+ als het aantal mbo-studenten. In Tabel 5 zijn hiervan de resultaten gezien.

Tabel 5 Vergelijking deelname Erasmus+ (KA1) in het mbo en het aantal mbo-studenten (voor de periode 2018-2020). Bron: Data Nuffic en DUO⁹

Categorie	Aandeel studenten dat deelneemt aan KA1 naar opleidingscategorie	Aandeel studenten naar opleidingscategorie	Vershil (in procentpunt)
Architectuur en bouwkunde	0,6%	3,7%	-3,1%
Bedrijfskunde en administratie	12,1%	16,0%	-3,9%
Biologie en biochemie	0,0%	0,0%	0,0%
Bosbouw	0,0%	0,0%	0,0%
Diergeneeskunde en -verzorging	0,0%	0,6%	-0,6%
Gezondheidszorg	8,2%	8,2%	-0,1%
Hygiëne en arbeidsomstandigheden	0,0%	0,1%	-0,1%
Informatica	1,5%	3,3%	-1,8%
Journalistiek, informatievoorziening	0,0%	0,3%	-0,2%
Kunst	12,9%	7,6%	5,2%
Landbouw	1,2%	2,9%	-1,7%
Levensmiddelentechnologie- en non-ferrotechniek	0,2%	2,6%	-2,4%
Milieu en natuurbeheer	0,0%	0,1%	-0,1%
Natuurwetenschappen	0,1%	0,3%	-0,2%
Onderwijskunde, lerarenopleidingen en pedagogisch-didactische cursussen	13,1%	2,3%	10,8%
Openbare veiligheid	1,1%	2,6%	-1,5%
Persoonlijke dienstverlening	37,5%	16,0%	21,5%

⁹ [duo.nl]

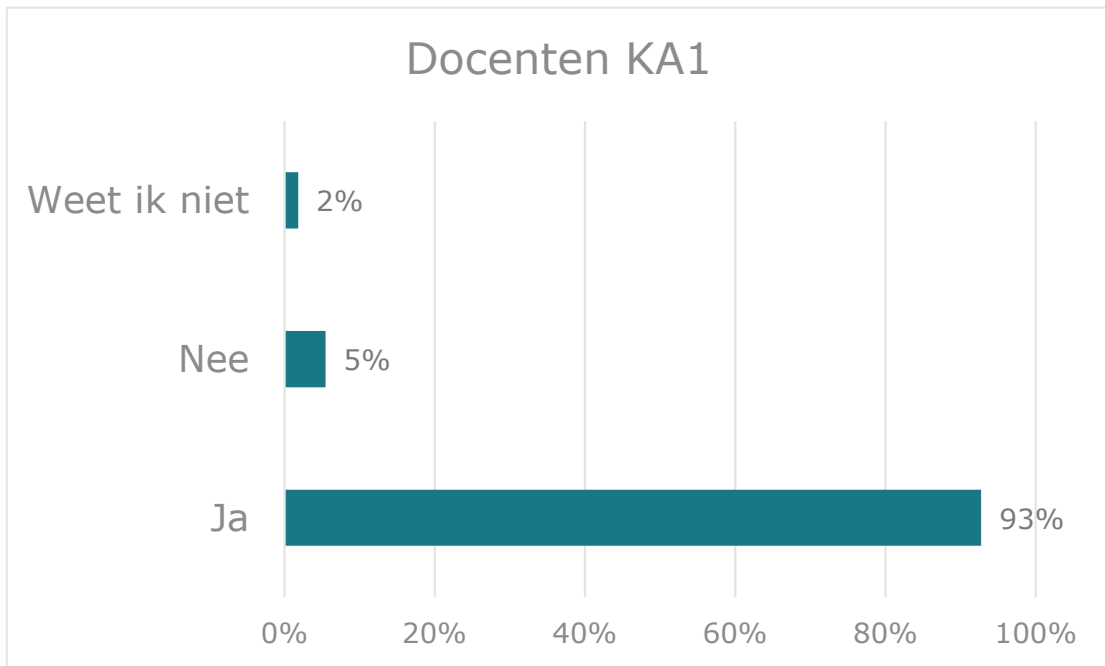
Categorie	Aandeel studenten dat deelneemt aan KA1 naar opleidingscategorie	Aandeel studenten naar opleidingscategorie	Vershil (in procentpunt)
Recht	0,6%	0,0%	0,6%
Techniek en technische dienstverlening	2,3%	12,7%	-10,4%
Transport en logistiek	1,3%	3,9%	-2,6%
Visserij	0,0%	0,0%	0,0%
Welzijn	4,6%	16,8%	-12,2%
Totaal	100%	100%	

Uit de vergelijking komt naar voren dat studenten van de opleidingen gerelateerd aan persoonlijke dienstverlening, onderwijskunde/lerarenopleidingen en pedagogisch-didactische cursussen en kunst verhoudingsgewijs vaak deelnemen aan KA1. Het aandeel van die studenten binnen het aantal deelnemers aan KA1 is hoger dan het aandeel van die opleidingen binnen de totale populatie aan studenten. Voor de opleidingen in de categorieën welzijn, techniek en bedrijfskunde en administratie geldt juist het omgekeerde. Zij nemen verhoudingsgewijs weinig deel aan Erasmus+.

Een mogelijke verklaring voor de soms grote verschillen kan te maken hebben met de aard van de opleiding. Zo valt onder persoonlijke dienstverlening onder andere de opleiding toerisme, hospitality, en vrijetijdsbesteding. Dit is bij uitstek een opleiding waarbij internationalisering een rol speelt. Het is voorstelbaar dat dit bij opleidingen als welzijn en techniek veel minder het geval is. Ook speelt internationalisering een kleinere rol in het in het curriculum van deze opleidingen. Dit bleek onder meer ook uit de Duurzaamheidsfabriek casus.

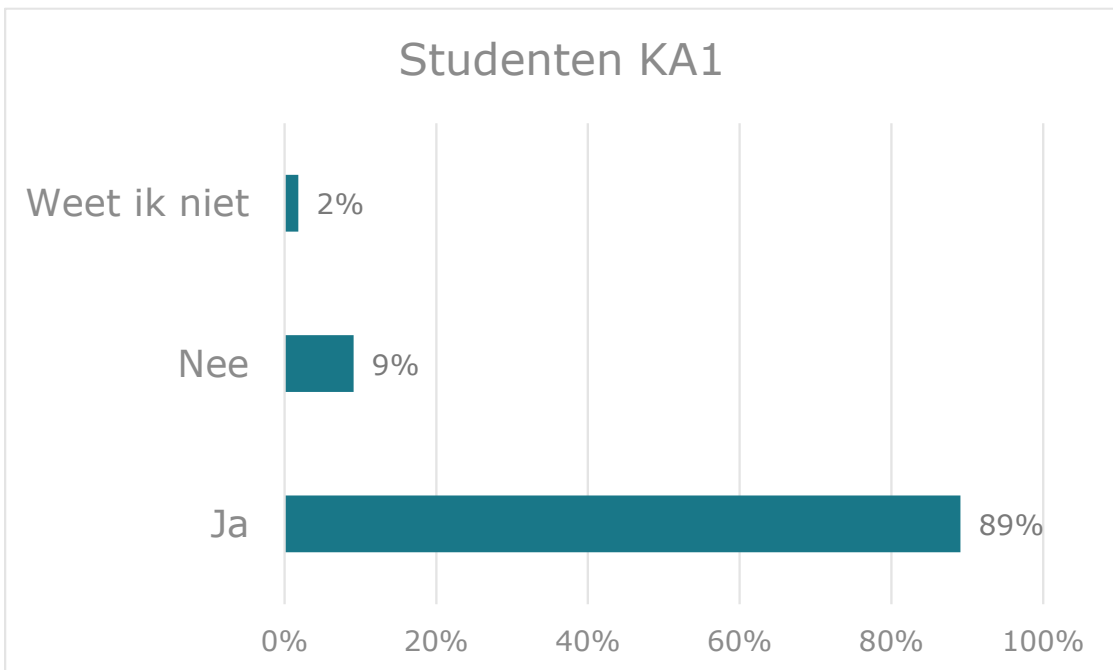
2.2 De inzet van KA1 door de aanvragers

In de enquête hebben we een uitsplitsing gemaakt met vragen enkel over KA1, en later over KA2. Deze sectie gaat over de inzet van KA1 door de aanvragers. Op de vraag of docenten gebruik maken van mobiliteitstrajecten binnen KA1, geven 51 respondenten 'Ja' aan (93%) zie Figuur 3.

Figuur 3 Maken docenten gebruik van mobiliteitstrajecten binnen KA1? (n=55) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

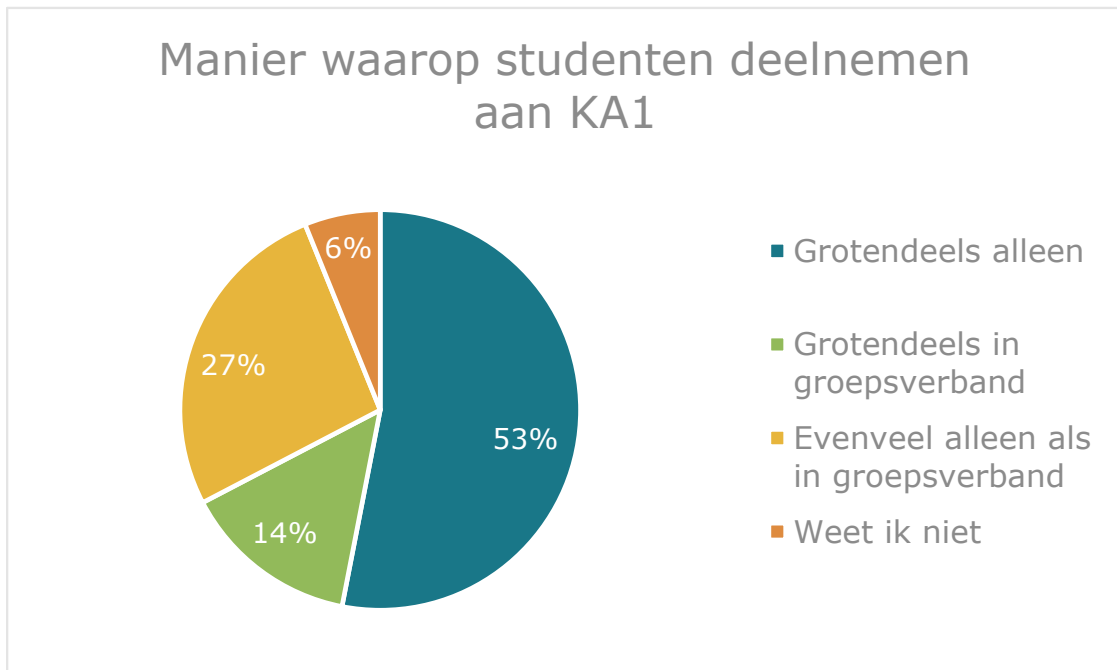
De meeste respondenten (89%) geven aan dat studenten gebruik maken van mobiliteitstrajecten binnen KA1 (zie Figuur 4).

Figuur 4 Maken studenten gebruik van mobiliteitstrajecten binnen KA1? (n=55) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

We hebben gevraagd naar de manier waarop studenten deelnemen aan mobiliteitstrajecten binnen KA1. Dit kan namelijk alleen, in groepsverband of in combinatie. Uit de antwoorden in Figuur 5 blijkt dat de helft (53%) van de respondenten aangeeft dat studenten grotendeels alleen deelnemen aan KA1-trajecten. Rond een kwart (27%) van de respondenten geven

aan dat studenten evenveel alleen als in groepsverband gaan, en 14% geeft aan dat de meeste studenten grotendeels in groepsverband KA1 mobiliteitstrajecten ondernemen. Rond de 6% van de respondenten weet het niet.

Figuur 5 Op welke manier nemen studenten deel aan de mobiliteitstrajecten binnen KA1? (n=49) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

Respondenten konden zelf aangeven hoeveel groepen studenten (een groep is twee personen of meer) het afgelopen studiejaar (2022-2023) binnen KA1 naar het buitenland zijn gegaan. Dit was een open vraag, waarbij enkelen ook docenten hebben meegenomen. Na het optellen van alle cijfers van groepen studenten in de antwoorden, komt het gemiddelde aantal groepen studenten in het afgelopen studiejaar per instelling uit op 14 groepen.

Duurzaamheidsfabriek, Dordrecht

In de Duurzaamheidsfabriek nemen studenten en docenten deel aan KA1 mobiliteitstrajecten. Studenten kunnen deelnemen aan buitenlandse stages. Veel hiervan vinden plaats in Spanje. Er zijn echter geen vaste bedrijven waar studenten voor hun stage terecht kunnen. In plaats daarvan wordt er per leerling gekeken wat het beste bij ze past, waar ze naartoe willen, wat ze daar willen leren, en of het aansluit op hun opleiding. Het is daarom per stage-uitwisseling maatwerk om een leerling bij een passende organisatie aan te laten sluiten. De student kan zelf aangeven waar ze naartoe willen. Het international office ondersteunt hen hierin, en kan gebruik maken van het eigen (Erasmus+) netwerk om studenten aan het juiste bedrijf te koppelen. Studenten gaan veelal alleen of soms in tweetallen op stage in het buitenland. Uit de case study blijkt dat het zelfstandig reizen als een zeer positieve ervaring wordt beschouwd voor studenten, omdat het bijdraagt aan hun zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsgevoel.

Er worden ook KA1 projecten ondernomen met groepen studenten. Een voorbeeld hiervan is dat een groep studenten met een docent naar Bilbao in Spanje vlogen om een robot wedstrijd bij te wonen. Enkele studenten hadden nog niet eerder in een vliegtuig gezeten. Meedoen aan een Erasmus+ project is budgettair neutraal, het kost de studenten dus feitelijk niks extra's. In de gedekte kosten zitten onder andere de reis, een slaapplek en

eten. Dit maakt het mogelijk om studenten met minder geld deel te laten nemen aan dergelijke projecten.

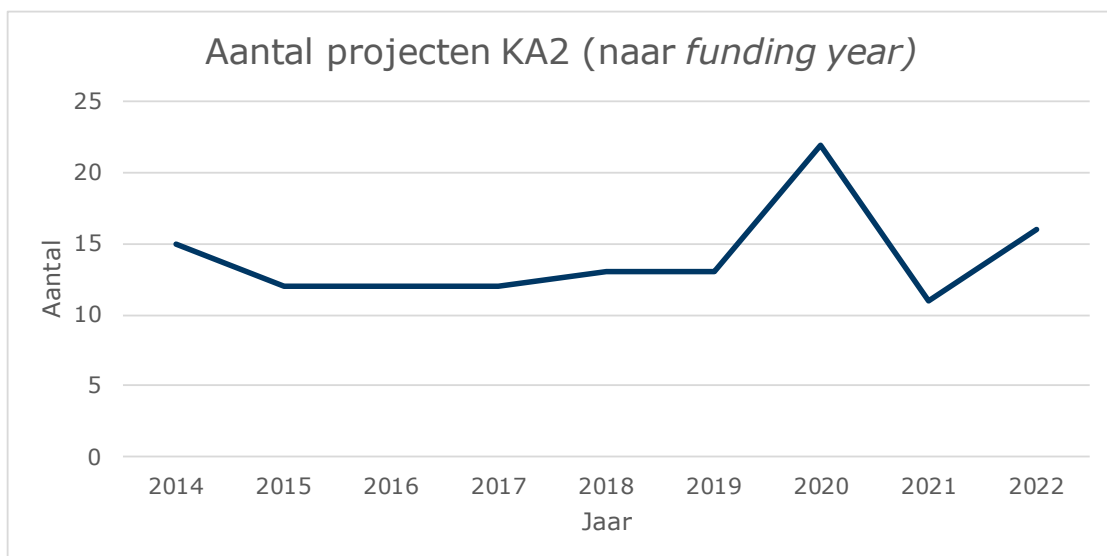
Tot slot worden er ook studenten ontvangen in de Duurzaamheidsfabriek, zoals twee studenten uit Spanje in 2022. Er vindt een uitwisseling van studenten plaats tussen verschillende instituten.

Friesland College (per 1 augustus 2023 Firda)

Het Friesland College is altijd actief geweest met internationale uitwisseling van studenten en medewerkers. Recent is een kaderbrief internationalisering opgesteld waarin het Friesland College de ambitie uitspreekt dat elke student betrokken is bij minimaal twee internationale activiteiten/componenten gedurende hun studie. Dit kan een stage of studieperiode in het buitenland zijn, maar ook internationalisering 'at home'. Het belang van internationalisering voor docenten en medewerkers wordt ook in toenemende mate benadrukt door management. Als gevolg hiervan ziet de instelling stijgende mobiliteitsaantallen van studenten en docenten over de jaren (zeker na COVID-19). Volgens de respondent werd er in het verleden anders naar internationalisering gekeken en werd niet overall in de organisatie hiervoor tijd en middelen vrijgemaakt. De impactverhalen van collega's en zichtbaarheid van en verdere inbedding van ontwikkelde outputs in de organisatie heeft hier ook aan bijgedragen. Erasmus+ heeft ook een waardevolle rol gespeeld om keuzedelen te ontwikkelen die niet meer vast onderdeel zijn van alle kwalificatiedossiers door herziening van de kwalificatiedossiers sinds 2016 (zoals voor ondernemerschapsonderwijs).

2.3 Het gebruik van KA2 over de periode 2014-2020

Over de periode 2014-2022 zijn er 126 samenwerkingsprojecten gefinancierd vanuit Erasmus+ voor het mbo. In onderstaande figuur is de ontwikkeling over de jaren weergegeven.

Figuur 6 Aantal samenwerkingsprojecten Erasmus+ in het mbo over de periode 2014-2022 (Bron: Data Nuffic)

We hebben ook in meer detail gekeken naar de onderwerpen die worden genoemd bij de samenwerkingsprojecten. In onderstaande tabel zijn daarvan de resultaten te zien. Het is belangrijk dat er per project meer dan één onderwerp kan worden genoemd.

Tabel 6 Vaakst genoemde onderwerpen bij samenwerkingsprojecten (Bron: Data Nuffic)

Onderwerp	Aantal
New innovative curricula/educational methods/development of training courses	50
Entrepreneurial learning - entrepreneurship education	20
International cooperation, international relations, development cooperation	19
Cooperation between educational institutions and business	17
Labour market issues incl. career guidance / youth unemployment	14
Recognition, transparency, certification	14
Environment and climate change	12
Creating new, innovative or joint curricula or courses	11
Inclusion – equity	11
ICT - new technologies - digital competences	10

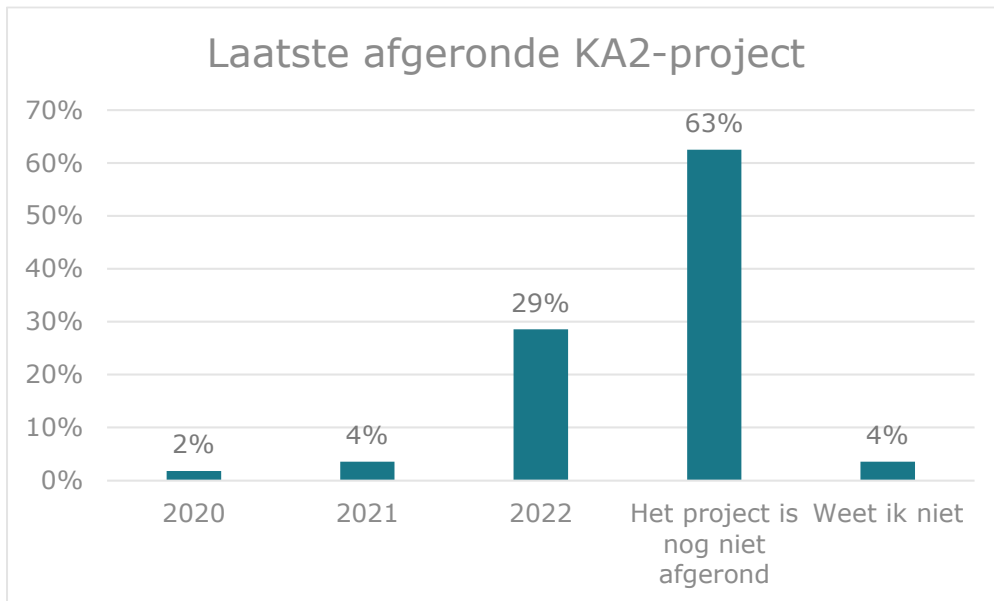
Veruit het vaakste wordt de ontwikkeling van nieuwe innovatieve curricula of onderwijsmethoden genoemd. Het gaat hierbij om 61 van de 126 projecten (ca. 48%), als we ook het onderwerp 'Creating new innovative or joint curricula or course' (n = 11), dat opvallend genoeg is aangemerkt als apart onderwerp, meenemen. Daarna wordt het beeld van de onderwerpen al meer divers. Het gaat bijvoorbeeld om ondernemerschapsonderwijs (20 keer, 16%) en internationale samenwerking (19 keer, 15%). Doordat er per project meerdere onderwerpen worden genoemd kunnen de aantallen niet zomaar worden opgeteld.

Verder zien wij dat er door 76 verschillende organisaties een aanvraag is ingediend. Het gaat hier dan specifiek om de organisatie die benoemd is als penvoerder/coördinator. 50 organisaties hebben maar één project gedaan, de overige 26 hebben er twee of meer gedaan. Het Friesland College steekt er duidelijk bovenuit. In de periode 2014-2022 hebben zij negen samenwerkingsprojecten uitgevoerd. Dat is beduidend meer dan de nummer twee Stichting Stivako¹⁰ die in de periode 2014-2022 vijf samenwerkingsprojecten heeft uitgevoerd.

2.4 De inzet van KA2 door de aanvragers

De inzet van KA2 door aanvragers is apart bevraagd in de enquête. De meeste respondenten (63%) vulden in dat hun laatste KA2 project nog niet is afgerond. Bijna een derde (29%) gaf aan in 2022 hun laatste project te hebben afgerond, en enkele respondenten in 2021 en 2020. Daarnaast wisten sommige respondenten (4%) niet zeker wanneer ze hun laatste project hadden afgerond (zie Figuur 7). Geen van de respondenten heeft zijn of haar laatste project afgerond tussen 2014 en 2019.

¹⁰ Stivako is het instituut voor innovatie, opleidingen, trainingen en workshops voor ondernemers, management en medewerkers in de creatieve industrie. [www.stivako.nl]

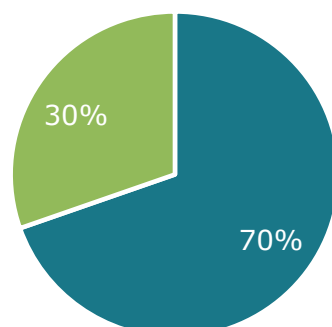

Figuur 7 In welk jaar is uw laatste KA-2 project afgerond? (n=56) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

Bijna driekwart (70%) van de respondenten gaf aan dat hun organisatie hoofdaanvrager was binnen hun laatste KA2 project.¹¹ Bijna een derde (30%) gaf aan projectpartner te zijn (zie Figuur 8).

¹¹ De enquête is uitgevoerd met ondersteuning van NA Erasmus+ en is verspreid onder individuen die hebben deelgenomen aan een KA2-project en voor KA1 onder de Erasmus+-coördinatoren binnen een instelling. Voor degene die aan een KA2-project hebben deelgenomen ging het om de contactpersonen zoals ze bekend waren bij het NA in instellingen die ook hoofdaanvrager zijn. Wij hebben dus niet expliciet een uitvraag gedaan onder alle betrokkenen bij een KA2-project (dus ook de projectpartners). Het kan zijn dat er vanuit de Erasmus+-coördinatoren voor een KA1-project is aangegeven dat zij ook als projectpartner deelnemen aan een KA2-project, maar die informatie was niet op voorhand bij ons bekend. Deze informatie impliceert dat de verdeling tussen hoofdaanvragers en projectpartners alleen relevant is binnen het specifieke onderzoeksgebied en geen bredere conclusies toelaat.

Hoofdaanvrager of projectpartner KA2-project

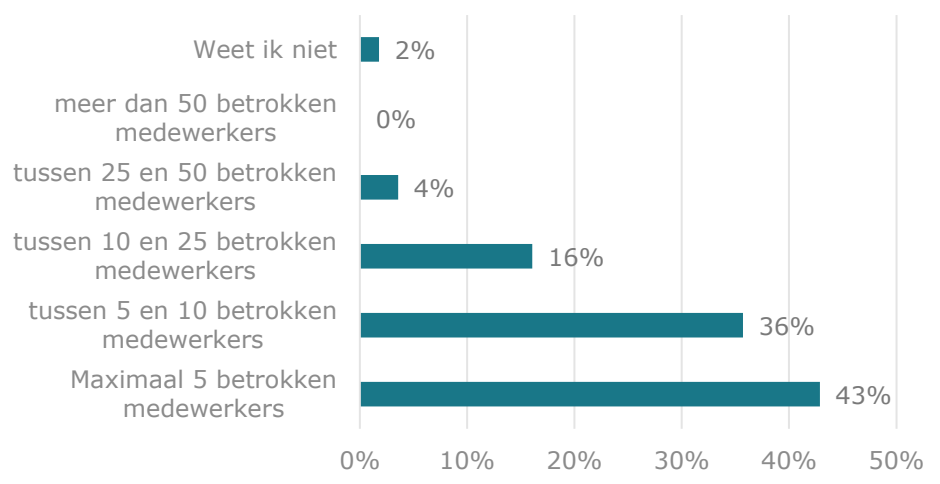

■ Hoofdaanvrager ■ Projectpartner

Figuur 8 Was uw organisatie hoofdaanvrager/initiatiefnemer of projectpartner binnen uw laatste KA2-project? (n=56) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

We hebben uitgevraagd hoeveel medewerkers van de organisatie van de respondent betrokken zijn of waren bij KA2-projecten. Bijna de helft (43%) van de respondenten gaven aan dat er maximaal 5 medewerkers betrokken zijn. Iets meer dan een derde (36%) gaf aan dat dit aantal tussen de 5 en 10 medewerkers lag, en bijna een vijfde (16%) tussen de 10 en 25 medewerkers. Geen enkele respondent gaf aan met meer dan 50 medewerkers aan een KA2-project te werken. Zie het volledige overzicht in Figuur 9.

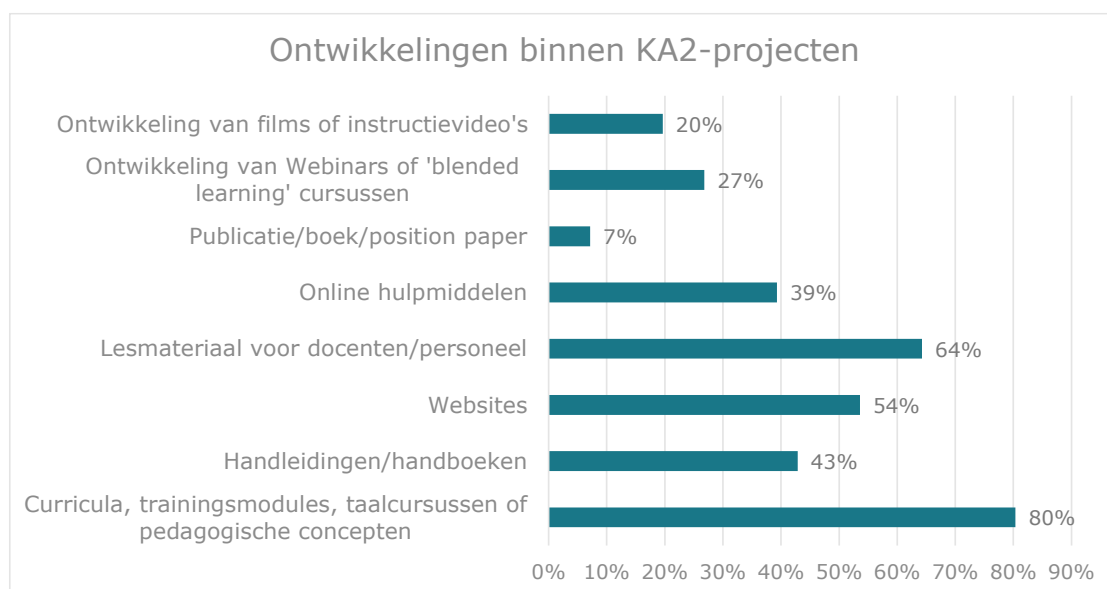
Betrokken medewerkers KA2-project

Figuur 9 Hoeveel medewerkers van uw organisatie zijn/waren betrokken bij uw laatste KA2-project? Eén antwoord mogelijk. (n=56) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

We hebben respondenten gevraagd welke producten en diensten zij ontwikkelen binnen hun KA2-project. De respondenten konden meerdere antwoorden invullen. In totaal hebben 56 respondenten 187 antwoorden gegeven, zie Figuur 10 hieronder. De meest opvallende

uitkomst is dat 80% van de respondenten aangeeft curricula, trainingsmodules, taalcursussen of pedagogische concepten te ontwikkelen tijdens hun KA2-project. Daarop volgt lesmateriaal voor docenten of personeel (64%). Minder respondenten rapporteerden betrokkenheid bij het ontwikkelen van een publicatie, boek of position paper (7%), ontwikkeling van Webinars of 'blended learning' cursussen (27%), en ontwikkeling van films of instructievideo's (20%). Vier respondenten gaven aan iets anders te ontwikkelen, waaronder Good Practices, VR modules en een web app. De nadruk op het ontwikkelen van curricula en trainingsmodules suggereert dat er binnen KA2-projecten een sterke focus ligt op educatieve inhoud en pedagogische benaderingen.

Figuur 10 Wat is er binnen uw laatste Erasmus+ project voor KA2 ontwikkeld door uzelf en uw collega's? (Meerdere antwoorden mogelijk) (n=56) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

Duurzaamheidsfabriek

In de Duurzaamheidsfabriek vinden er meerdere KA2-projecten plaats. Momenteel lopen er 4 KA2-projecten. Doorgaans hebben KA2-projecten een duur van 18 maanden tot 2 jaar, waar studenten actief in betrokken worden. Een voorbeeld van een nu afgerond KA2-project is Edutrans, een project over energietransitie waar zeven VET¹²-geaccrediteerde scholen aan meededen. In dit project zijn curricula en trainingsmodellen ontwikkeld voor studenten en docenten, zodat dit project elders ook gedaan kan worden. Concreet is er een handboek ontwikkeld met de 14 ontwikkelde schaalmodellen, die gratis gedownload kan worden van de website van Edutrans¹³. De resultaten van KA2-projecten worden ook op de website van het International Office van de Duurzaamheidsfabriek gepubliceerd.

Friesland College (per 1 augustus 2023 Firda)

Binnen de onderwijsinstelling lopen op dit moment ongeveer 24 Erasmus+ projecten, variërend van KA1, KA2 en KA3 projecten. KA2 projecten sluiten volgens de geïnterviewde stakeholders goed aan bij de wens om het onderwijs te innoveren en materiaal door te

¹² VET betekent 'vocational education and training'. [erasmus-plus.ec.europa.eu]. Dit is de gebruikte Engelse benaming voor het mbo.

¹³ Edutrans producten [edutrans-project.eu]

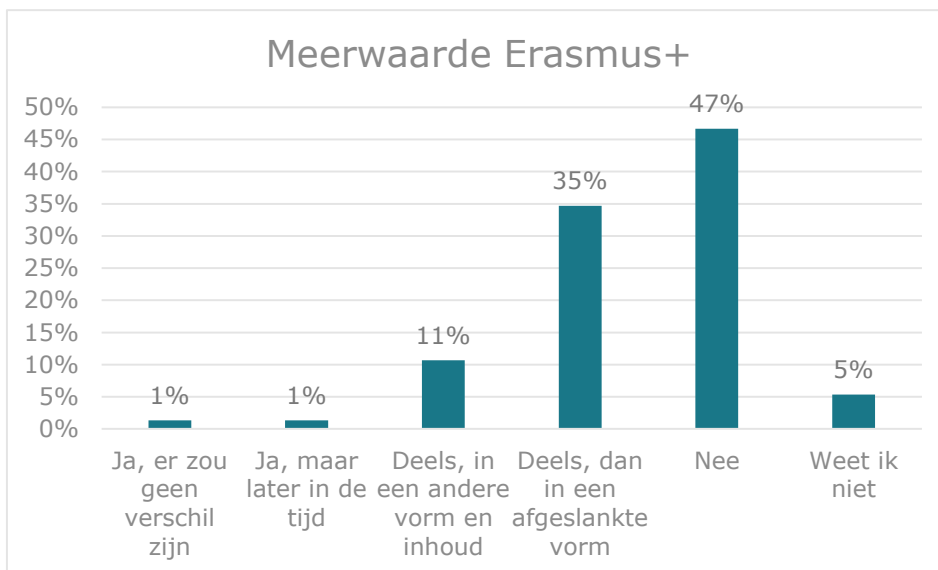
ontwikkelen. Hier schrijft de instelling gericht hun Erasmus+ aanvragen op en worden ze hierin deels ondersteund door externe projectbureaus, zoals Learning Hub Friesland. Dit neemt volgens het Friesland College veel administratieve rompslomp weg, zodat docenten zich op de inhoud van het project kunnen richten.

Respondenten geven aan dat ze grotere Strategische Partnerschappen prevaleren boven de 'Small-scale Partnerships' omdat deze beter aansluiten bij de wens om concrete outputs met Erasmus+ te ontwikkelen (zoals innovatieve lesprogramma's). Ook zien ze zichzelf als ervaren Erasmus+ aanvrager, en waren ze door het NA geïnformeerd dat ervaren aanvragers niet in aanmerking komen voor 'Small-scale' Partnerschappen.

2.5 Meerwaarde Erasmus+

Naast dat het van belang is om te weten wat de impact is van Erasmus+ op het mbo, is het ook belangrijk om te weten of de financiering van Erasmus+ een rol speelt in de vorm en inhoud van studentenmobiliteit en partnerschappen van de mbo-instelling, of dat deze ook zonder Erasmus+ hadden kunnen plaatsvinden. In de enquête hebben we hier ook expliciet naar gevraagd; de resultaten zijn te zien in Figuur 11.

Van de 75 respondenten geven er 35 aan (47%) dat zonder de financiering vanuit Erasmus+, ze niet dezelfde invulling hadden kunnen geven aan de vorm en inhoud van studentenmobiliteit en partnerschappen. Daaropvolgend geven 26 respondenten aan dat ze deels hetzelfde hadden gedaan, maar in afgeslankte vorm. Maar een klein aandeel geeft aan dat er geen verschil met behulp van Erasmus+ zou zijn (1%). Dit laat zien dat de meerwaarde van Erasmus+ voor de realisatie van activiteiten vrij hoog is.

Figuur 11 Had u hetzelfde gedaan qua vorm en inhoud van studentmobiliteit/partnerschappen als er geen financiering was vanuit Erasmus+? (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

Box 2 Deelname aan andere internationaliseringsprogramma's

Deelname aan andere internationaliseringsprogramma's

Erasmus+ is niet het enige internationaliseringsprogramma waaraan mbo-instellingen kunnen meedoen. Om een beeld te krijgen van deze andere programma's hebben we hierover een vraag voorgelegd in de enquête. Ongeveer de helft van de respondenten (51%, N = 75) geeft aan dat ze ook aan andere internationaliseringsprogramma's deelnemen (en de andere helft dus niet). Het vaakst wordt het Interreg-programma genoemd (7 van de 38 keer). Dit programma is een programma van de Europese Unie dat tot doel heeft de samenwerking tussen Europese en regionale samenwerking te bevorderen. Andere programma's die nog werden genoemd waren Horizon (2 maal), KA3 (3 maal) en VSBfonds (2 maal).

Duurzaamheidsfabriek

Erasmus+ creëert mogelijkheden voor docenten en studenten. Deelnemers krijgen de mogelijkheid om andere onderwijssystemen te zien, en andere mensen en culturen te ontmoeten. Er vinden voor studenten vaak buitenlandstages plaats en de Duurzaamheidsfabriek werkt vaak samen met andere scholen. Er komen ook regelmatig studenten uit het buitenland om een project uit te voeren in de Duurzaamheidsfabriek. Hier ligt dan ook de kern van de toegevoegde waarde van KA2-projecten, namelijk het vergroten van sociaal-cultureel inzicht en de verrijking van kennis over Europa.

Specifiek in de regio Dordrecht spelen er veel sociale vraagstukken en is er sprake van veel gezinnen die moeite hebben met rondkomen. Juist de groepen die minder kansen hebben, kunnen ook deelnemen aan een Erasmus mobiliteitstraject of -project. Er zijn veel mogelijkheden die studenten kunnen benutten; vaak waar ze geen weet van hebben zonder de international office die hen erop attendeert.

3 Impact Erasmus+ op de organisatie, docenten en studenten

In dit hoofdstuk gaan we nader in op de impact van Erasmus+ op de organisatie, docenten en studenten. We maken hiervoor gebruik van de uitkomsten van de enquête.

3.1 Inleiding

Een belangrijke doelstelling van Erasmus+ is om impact te maken, waarmee wordt bedoeld: verandering die mede dankzij een project van Erasmus wordt bereikt. Deze impact kan zowel deelnemers aan het project op persoonlijk of professioneel vlak raken, evenals op de organisatie. We hebben daarom in dit hoofdstuk het effect van Erasmus+ op de organisatie, docenten en studenten gemeten. Hiervoor hebben we de respondenten stellingen voorgelegd, waarbij ze konden aangeven in hoeverre ze ermee (on)eens waren. Deze vragen hebben we aan deelnemers van zowel KA1 als KA2 gesteld.

Het is belangrijk op te merken dat sociale wenselijkheid een rol kan spelen bij het beantwoorden van de enquête. Dit kan zich voordoen doordat respondenten mogelijk de impact van een bepaald aspect positiever weergeven dan ze het in werkelijkheid ervaren. Om deze invloed te minimaliseren, zijn er verschillende maatregelen genomen, waaronder het gebruik van anonieme enquêtes en het benadrukken van de vertrouwelijkheid bij de verwerking van de resultaten.

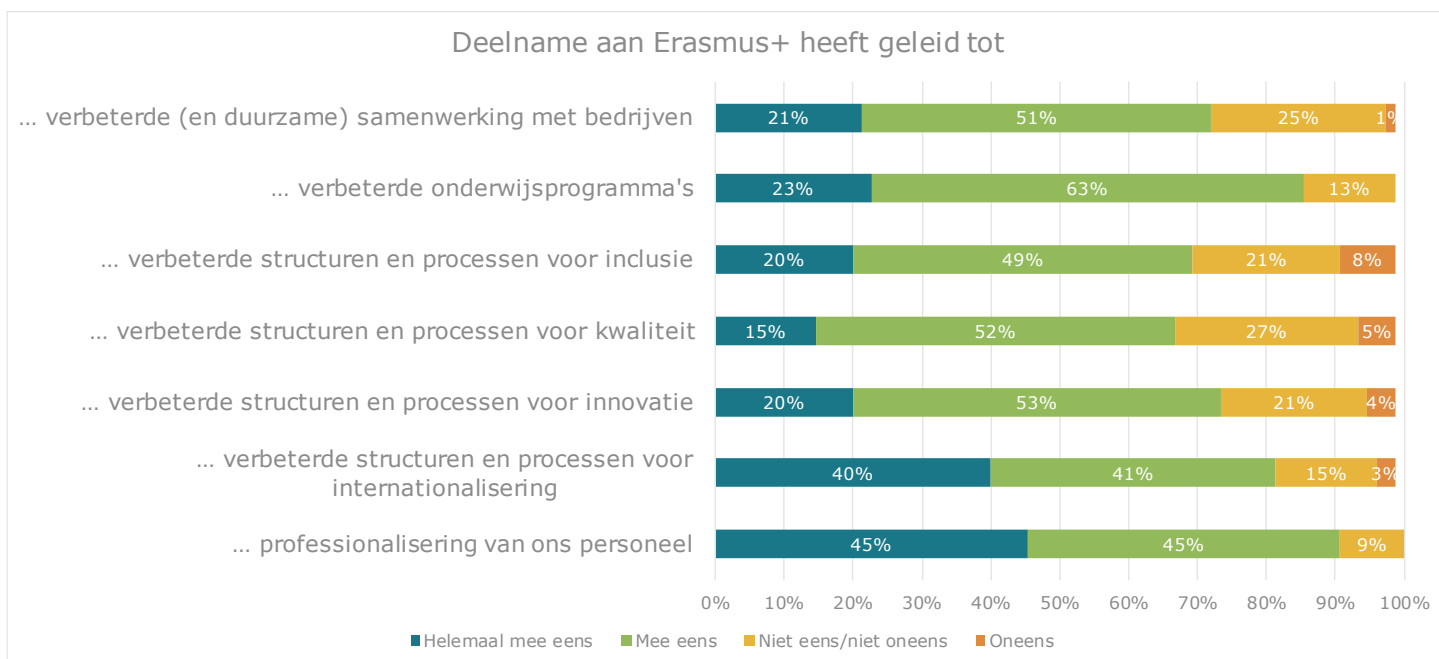
3.2 Organisatie

In deze paragraaf gaan we in op de impact op de organisatie. We maken daarbij onderscheid naar zowel de algemene effecten als de bredere inbedding van outputs/producten binnen de organisatie.

3.2.1 Algemeen effect

De impact van deelname aan Erasmus+ op de organisatie kan per mbo-instelling verschillen, mede afhankelijk van de doelen die zij met hun Erasmus+-project(en) nastreven. Respondenten zijn daarom gevraagd waar deelname aan Erasmus+ toe heeft geleid op het gebied van impact op de organisatie. Daarbij zijn verschillende aspecten bevraagd, waaronder impact op personeel, internationalisering, innovatie, kwaliteit, inclusie, onderwijsprogramma's en samenwerking met bedrijven (zie Figuur 12). De antwoordcategorieën bestonden uit 1) helemaal mee eens, 2) mee eens, 3) niet eens/niet oneens, 4) oneens, 5) helemaal oneens en 6) niet van toepassing.

Het merendeel van de respondenten is overwegend positief over de impact die Erasmus+ heeft op de genoemde aspecten. Tussen de 67% en 91% is het er (helemaal) mee eens dat deelname aan Erasmus+ heeft geleid tot een verbetering op de diverse onderdelen van de organisatie. Een opvallend sterk positief effect valt op bij de professionalisering van personeel na deelname aan Erasmus+ (90% (sterk) mee eens). Daarnaast wordt ook een sterke verbetering gezien in de structuren en processen voor internationalisering. Respondenten zijn het niet vaak oneens met de stellingen. Het meest oneens (8%) zijn respondenten over verbetering in structuren en processen voor inclusie na deelname aan het programma, maar ook dit percentage is laag.

Figuur 12 In hoeverre bent u het (on)eens met de hieronder gepresenteerde uitspraken over de impact van deelname aan Erasmus+ op uw organisatie? Deelname aan Erasmus+ heeft geleid tot (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten¹⁴

Alles overwegend geven 87% van de respondenten aan dat de organisatorische inbedding van internationalisering in hun organisatie (sterk) verbeterd is in de periode 2014-2022. Maar twee respondenten (3%) geven aan dat ze een vermindering zien. Overkoepelend kunnen we stellen dat deelname aan Erasmus+ volgens het merendeel van de respondenten heeft geleid tot een betere inbedding van internationalisering in de organisatie.

Duurzaamheidsfabriek

Op de Duurzaamheidsfabriek wordt internationalisering goed opgepakt door de aanwezigheid van een international office. Vandaaruit wordt de mobiliteit van studenten en docenten centraal gecoördineerd. Naast stages organiseert de international office andere soorten internationale ervaringen, zoals deelname aan werkweken, summerschools of competities. Een voorbeeld van een recente competitie is het KA2-project RoboCup¹⁵, waar in totaal vier partnerlanden aan meededen.

Learning Hub Friesland

Learning Hub Friesland faciliteert het ROC in de ontwikkeling en uitvoering van Erasmus+ projecten. Ervaring leert dat docenten van het ROC weinig tijd hebben om een aanvraag zelf te organiseren. Dit vraagt ook specifieke vaardigheden en netwerk, niet altijd aanwezig binnen een onderwijsinstelling, waardoor internationale ambities onvoldoende worden gerealiseerd. Learning Hub Friesland ontzorgt, zodat de docent en coördinator zich op hun kerntaak kunnen richten en op inhoud het project kunnen voeden. Learning Hub Friesland ondersteunt dan in het organiseren van de internationale samenwerking en brengt

¹⁴ Voor de leesbaarheid van Figuur 12 zijn de opties 'helemaal oneens' en 'niet van toepassing' weggelaten, aangezien hier maximaal 1% uitkwam.

¹⁵ RoboCup [website](#)

daarmee hun netwerk in. Nu heeft Learning Hub Friesland verschillende projecten lopen met ROC Friese Poort, terwijl er in het verleden mondjesmaat een Erasmus+ project werd uitgevoerd. Hiermee haalt ROC Friese Poort de ondersteuning van buiten. Learning Hub Friesland is ook in staat de verbinding te zoeken met overheid en bedrijfsleven. Zo stellen zij dat elk project minstens een aantal stakeholders uit de regio bijeen moet brengen om het lerend vermogen en samenwerking in de regio te bevorderen. Juist tijdens internationale uitwisselingen overbrug je verschillen en breng je regionale partijen bij elkaar door ze gezamenlijk te laten werken aan innovatieve onderwijsprojecten.

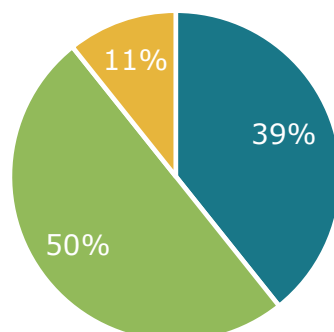
Figuur 13 Alles overwegend, is de organisatorische inbedding van internationalisering in uw organisatie verbeterd, gelijk gebleven of verminderd in de periode 2014-2022? (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten¹⁶

3.2.2 Bredere inbedding van outputs/producten KA2

Eerder in het rapport hebben we laten zien welke producten en diensten zijn ontwikkeld door de respondenten binnen het KA2-project (zie Figuur 10 in paragraaf 2.4). Wij hebben de respondenten ook gevraagd in welke mate ze nu nog worden gebruikt. Dit geeft een indicatie in welke mate er sprake is van een duurzame impact van Erasmus+ in de organisatie. De helft van de respondenten heeft aangegeven dat de outputs/producten nog veelvuldig worden gebruikt na afronding van het laatste KA2-project. Bijna 40% geeft nog aan dat de outputs en producten nog beperkt worden gebruikt en iets meer dan 10% weet het niet. Opvallend genoeg heeft geen enkele van de respondenten aangegeven dat de ontwikkelde outputs/producten niet meer worden gebruikt.

¹⁶ Geen van de respondenten gaven aan dat de organisatorische inbedding van internationalisering sterk is verminderd, of dat ze het antwoord niet wisten. Voor de leesbaarheid van de figuur, zijn deze twee opties eruit gelaten.

Gebruik outputs/producten na afronding project

■ Beperkt ■ Veelvuldig ■ Weet ik niet

Figuur 14 In welke mate worden de ontwikkelde outputs/producten (zoals benoemd in de vorige vraag) na afronding van het project nog steeds gebruikt binnen uw organisatie? (n=56) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten¹⁷

Learning Hub Friesland en Friesland College (per 1 augustus 2023 genaamd Firda)

Verschillende Erasmus+ projecten van Learning Hub Friesland hebben een doorwerking. Zo wordt het trainingsmateriaal dat was ontwikkeld in het kader van het GIG-project ('ENTERING THE GIG ECONOMY') nog steeds door het Friesland College gebruikt. Rationale van het project was het hoge percentage van studenten dat als zelfstandige de arbeidsmarkt betreedt, maar in hun opleiding nooit geleerd heeft hoe het is om als zelfstandige te werken. Binnen het GIG-project is een onderwijsprogramma ontwikkeld voor jongeren waarin ze bewuster worden van de GIG-economie en de kansen en bedreigingen die deze met zich meebrengt. Het gaat hier om praktische kennis en vaardigheden over hoe in te schrijven bij de Kamer van Koophandel, hoe opdrachten te verwerven en tarief vast te stellen, maar ook vragen rond pensioensopbouw.

Dit programma is nu opgenomen als keuzedeel, aangewakkerd door de ruimte die de herziening van het kwalificatiedossier bood voor mbo-opleidingen voor het aanbieden van keuzevakken. Er is veel animo voor dit keuzevak (200 studenten op jaarbasis) en in sommige opleidingen is dit vak nu opgenomen in het regulier curriculum/ programma. Er is nog geen goed zicht op de arbeidsmarkteffecten van dit vak op afgestudeerde studenten, maar docenten en studenten zijn tevreden met het programma en leeruitkomsten.

Het GIG-project is opgevolgd door een KA3 project, genaamd 'Giggin' Policy', waarin werkvormen zijn ontwikkeld om jongeren te betrekken in besluitvorming rond het thema 'zelfstandigen'. Deze werkvormen zijn nu duurzaam geïntegreerd in maandelijkse gesprekken tussen de gemeente Leeuwarden en jongeren. Daarnaast is er een 'pact' getekend met beleidsmakers van overheidsinstanties in de provincie waarin ze beloven zoveel mogelijk jongeren te betrekken in hun besluitvorming. Ook omarmt het Friesland

¹⁷ De antwoordoptie 'Niet' is geen enkele keer ingevuld, en daardoor niet meegenomen in Figuur 14.

College de ontwikkelde werkvormen in hun eigen activiteiten (bijvoorbeeld dat bij bijeenkomsten minimaal 50% van de deelnemers jongeren zijn of werkvormen waarin beleidsmakers zich moeten verplaatsen in een jongere en andersom). Een andere spin-off is dat het Friesland College nu ambieert om één keer per drie maanden een burgerberaad te organiseren met beleidsmakers van diverse gemeenten en de provincie om in gesprek te gaan met jongeren over allerlei beleidsonderwerpen (breder dan het onderwerp zelfstandigen).

Ook hebben de gesprekken met jongeren al direct impact gehad op de werkwijze van een Kamer van Koophandel die meer laagdrempeliger taalgebruik gaat gebruiken op hun website en handleidingen voor beginnende Zzp'ers. Ook intern binnen Friesland College is er meer aandacht voor de begeleiding van toekomstig zelfstandigen, via Mentorprogramma Friesland.

Naast dat we wilden weten in welke mate ontwikkelde outputs en producten nog steeds gebruikt werden na afronding van een project, wilde we ook weten welke factoren het gebruik van deze outputs en producten **stimuleren** en **beperken**. De antwoorden vallen te consolideren tot drie hoofdthema's, namelijk 1) interne acceptatie en integratie, 2) externe erkenning en bekendheid en 3) praktische toepasbaarheid. Dit hebben we uitgevraagd in twee open vragen. Uit de antwoorden bleek dat wanneer er een stimulerende factor werd genoemd, het ontbreken daarvan ook genoemd werd als een belemmerende factor.

Interne acceptatie en integratie

Dit thema benadrukt factoren die gericht zijn op het intern bevorderen van het gebruik van ontwikkelde outputs en producten binnen de organisatie. Interne 'aanjagers' binnen de organisatie spelen een rol bij het promoten en implementeren van ontwikkelde producten. In de organisatie moet er dus iemand de leiding nemen om de outputs te implementeren, maar ook een kritische massa van collega's die met de ontwikkelde producten en inzichten aan de slag gaan. In Figuur 9 werd al duidelijk dat een beperkte groep medewerkers betrokken is bij KA2 projecten wat het mainstreaming potentieel van outputs beperkt. Daarnaast wordt integratie in het curriculum meerdere malen genoemd als belangrijke factor voor het actieve gebruik van de ontwikkelde outputs. Aanpassing van een curriculum vergt vaak een lange adem, zeker wanneer leeruitkomsten worden geadresseerd die buiten het kwalificatiedossier vallen. In de case study naar Learning Hub Friesland/Friesland college werd duidelijk dat de herziening van het kwalificatiedossier de ruimte heeft gegeven om invulling te geven aan vrije keuzevakken, zoals gericht op persoonlijk leiderschap, ondernemerschap, burgerschap en soft skills, maar ook ruimte om de ontwikkelde outputs met behulp van Erasmus+ verder in te bedden in het curriculum. De betrokkenheid van enkele medewerkers maakt de duurzame inbedding van ontwikkelde outputs ook kwetsbaar, mocht de betrokken medewerker vertrekken of niet meer de rol van aanjager op zich nemen. Dan is de kans groot dat de outputs niet meer geïmplementeerd en/of opgepakt worden in de organisatie. Ook spelen beperkingen in de beschikbare tijd en capaciteit van collega's een rol in het succes of falen van het integreren van nieuwe inzichten en producten. De ondersteuning van bestuurders en opleidingsmanagers is ook van belang voor het verder verspreiden van ontwikkelde outputs in de organisatie.

Externe erkenning en bekendheid

Dit thema gaat over de externe erkenning en bekendheid van ontwikkelde outputs en producten, waardoor ze aantrekkelijker worden voor zowel interne als externe belanghebbenden. Binnen het mbo is er soms sprake van het 'not developed here syndroom', wat de transfer van kennis en opgedane inzichten naar andere instellingen vermoelijkijkt. Het

ontvangen van erkenning als "best practice" door Erasmus+ werd als een sterke stimulans voor gebruik gezien. Daarnaast gaven respondenten aan dat er intern en extern moet worden ingezet op het vergroten van de bekendheid van de ontwikkelde producten. Het blijkt dat interesse vanuit de sector en het vaststellen van financiële steun belangrijke factoren zijn om het gebruik van de producten te stimuleren. De andere kant van de medaille is dat wanneer deze stimulans van buitenaf er niet is, het een belemmerende werking heeft op het verspreiden van outputs buiten de eigen organisatie. Disseminatie is vaak iets wat je aan het eind van het project doet (zoals tijdens multiplier event), maar er is weinig aandacht voor verdere doorwerking als het project klaar is. De case study naar Learning Hub Friesland laat zien dat een sterke inbedding van regionale partners in het partnerschap aan de voorkant van het project, kan bijdragen aan betere verspreiding van ontwikkelde outputs bij afronding van het project, aangezien betrokken partijen eigenaarschap voelen over de ontwikkelde producten en vanaf het begin betrokken zijn bij discussies over hoe de projectresultaten te verankeren in regulier beleid en follow up acties. Ervaring leert dat het inbedding van regionale stakeholders in het partnerschap ook weer synergie-effecten heeft aangezien het partijen bij elkaar brengt om ook over andere regionale uitdagingen van het beroepsonderwijs te spreken.

Praktische toepasbaarheid

Dit thema behandelt de praktische toepasbaarheid die volgens de respondenten het gebruik van ontwikkelde outputs en producten binnen organisaties in de weg staan. Zowel gebrek aan betrokkenheid van docenten die niet bij het project waren betrokken als taalbarrières kunnen de interne acceptatie en het gebruik beperken. Een obstakel dat genoemd wordt is dat de outputs vaak in het Engels zijn, wat niet door alle docenten graag gebruikt wordt. Ook zeer theoretische outputs worden niet gemakkelijk overgenomen. Daarnaast kunnen verouderde outputs en een gebrek aan urgentie of duidelijk nut de producten onaantrekkelijk maken voor gebruik.

Duurzaamheidsfabriek

De drie geïdentificeerde thema's die het gebruik van ontwikkelde outputs stimuleren en beperken, zijn ook te zien in de Duurzaamheidsfabriek. In de Duurzaamheidsfabriek is er sprake van een 'aanjager', een leidinggevende die KA2-projecten zoals Edutrans onder de aandacht probeert te brengen bij collega's. De opbrengsten uit de projecten worden onderling, maar ook in presentaties en op de website van het international office verspreid. Aan de projecten zijn vaak maar enkele mensen actief verbonden, waardoor zij een sleutelrol hebben in het verspreiden van de kennis die opgedaan is in het project. Er wordt dus aanzienlijke inspanning geleverd om de resultaten en outputs van de projecten te integreren in de organisatie. Het is niet vanzelfsprekend dat outputs automatisch door medewerkers worden geïmplementeerd.

Docenten en medewerkers van het *international office* krijgen de mogelijkheid om conferenties bij te wonen – soms in het buitenland – waar er kansen liggen om projectkennis te verspreiden en om contact te leggen met bedrijven. Het lijkt erop dat bedrijven die in de Duurzaamheidsfabriek gevestigd zijn, en daarbuiten, niet altijd op de hoogte zijn van de mogelijkheden binnen het Erasmus programma. Ook hier kunnen docenten proactief handelen om het gebruik van de outputs uit de projecten te verspreiden en externe bekendheid te verwerven, en mogelijk ook nieuwe contacten op te doen.

Eén van de doelen van het Edutrans project was om een lesmethode- en materiaal te ontwikkelen zodat andere docenten de ontwikkelde producten kunnen gebruiken in hun eigen projecten met hun studenten. Dit lesmateriaal is openlijk beschikbaar op de website

van Edutrans. Onze gesprekspartner gaf aan dat hij weet dat de ontwikkelde lesmethodes worden gebruikt worden in andere scholen. Vanwege het feit dat dit project uitmondde in een lesmethode die door anderen ingezet kan worden, met een nadrukkelijk duurzame inslag, maakt dat de methode ook nadat het project afgerond is, gebruikt kan worden.

LearningHub Friesland

LearningHub Friesland geeft aan dat ze bewust allerlei partijen uit de regio in het projectplan opnemen om sociaal kapitaal en samenwerking in de regio te verbeteren, en daarmee het innovatie ecosysteem uitbreidt (i.p.v. alleen één ROC die samenwerkt met buitenlandse opleidingen). Juist het effect van Erasmus+ projecten is dat overheid, onderwijs en ondernemers in de regio met elkaar in een project zetten en tot elkaar komen door gezamenlijk aan outputs te werken, presentaties voor te bereiden en naar het buitenland te reizen.

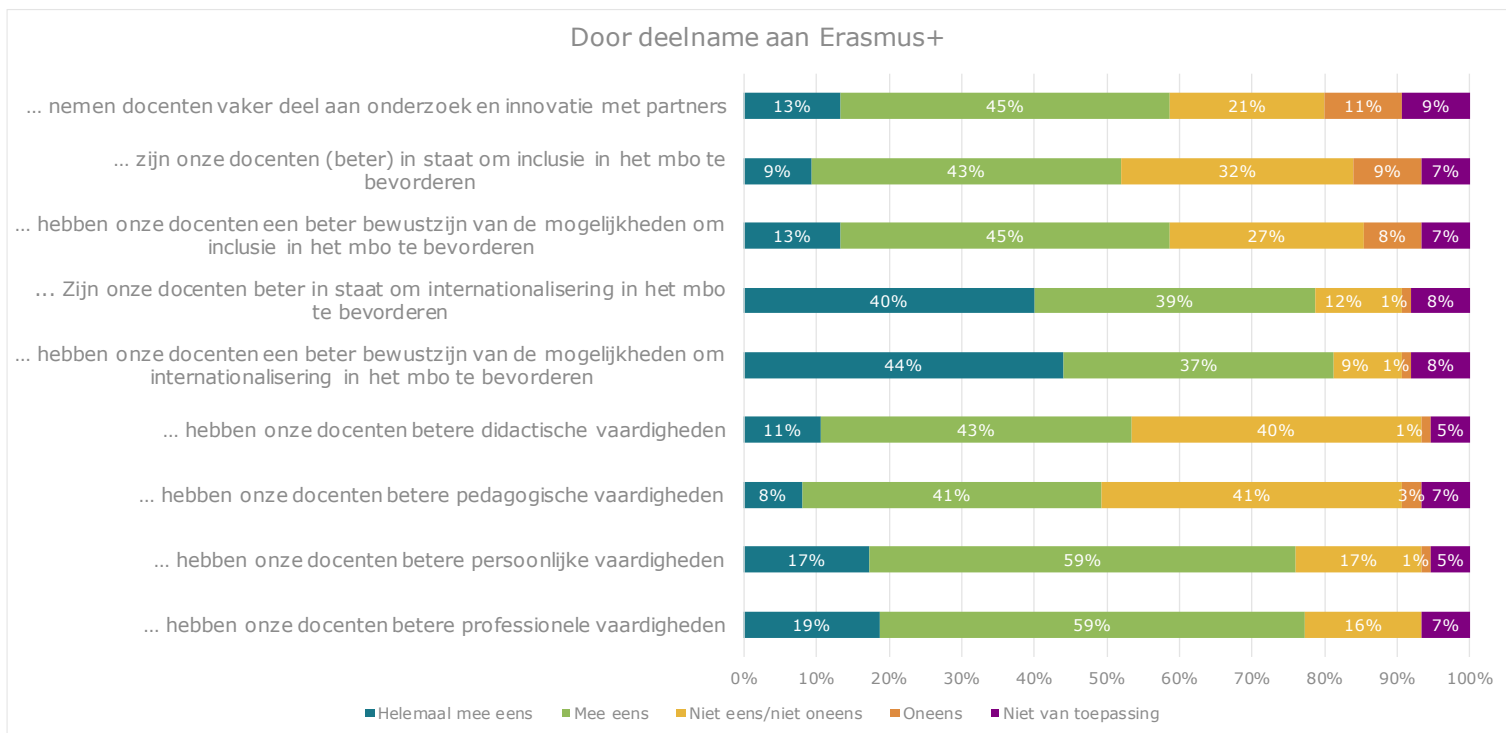
3.3 Docenten

We hebben aan alle respondenten gevraagd in hoeverre ze het (on)eens waren met negen uitspraken over de impact van deelname aan Erasmus+ op de professionalisering en ontwikkeling van docenten werkzaam in hun organisatie. De antwoordopties waren 1) helemaal mee eens, 2) mee eens, 3) niet eens/niet oneens, 4) oneens, 5) helemaal oneens en 6) niet van toepassing.

Uit de resultaten blijkt dat deelname aan Erasmus+ in breed opzicht een positieve impact heeft op de professionalisering en ontwikkeling van docenten, maar dat dit wel verschilt per onderdeel. Zoals verwacht kunnen we de grootste positieve impact waarnemen bij de stellingen met betrekking tot internationalisering. Meer dan 80% van de respondenten gelooft dat Erasmus+ heeft bijgedragen aan een beter bewustzijn en verbeterde vaardigheden van docenten om internationalisering in het mbo te bevorderen.

Hoewel de resultaten positief zijn, is dit met betrekking tot inclusie iets minder dan bij de stellingen over internationalisering. Ongeveer de helft van de respondenten is het eens of helemaal eens dat Erasmus+ heeft bijgedragen aan een beter bewustzijn en vaardigheden om inclusie in het mbo te bevorderen, terwijl 27% aangeeft niet oneens/niet eens te zijn, en 8% is het oneens met de stelling. Een aanzienlijk percentage van de respondenten geeft aan dat docenten vaker deelnemen aan onderzoek en innovatie met partners als gevolg van deelname aan Erasmus+. Dit suggereert dat Erasmus+ niet alleen de individuele capaciteiten van docenten verbetert, maar ook bijdraagt aan een cultuur van verbetering en samenwerking binnen en buiten de organisatie (het ecosysteem). Opvallend is dat respondenten weinig zicht lijken te hebben op de verbetering van de didactische en pedagogische vaardigheden van docenten, aangezien rond 40% aangeeft het niet eens of oneens te zijn met de stelling.

Concluderend geven de resultaten een goed beeld van de impact van Erasmus+ op de professionalisering van docenten, maar wel in wisselende mate. De respondenten waren het meest eens met de stelling dat internationalisering in het mbo door deelname aan Erasmus+ is verbeterd. Op het hebben van betere didactische en pedagogische vaardigheden door deelname aan Erasmus+ werd door de respondenten het minste impact gerapporteerd, ten opzichte van de andere stellingen.

Figuur 15 In hoeverre bent u het (oneens) met de hieronder gepresenteerde uitspraken over de impact van deelname aan Erasmus+ op de professionalisering en ontwikkeling van docenten werkzaam bij uw organisatie? Door deelname aan Erasmus+ (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten¹⁸

3.4 Studenten

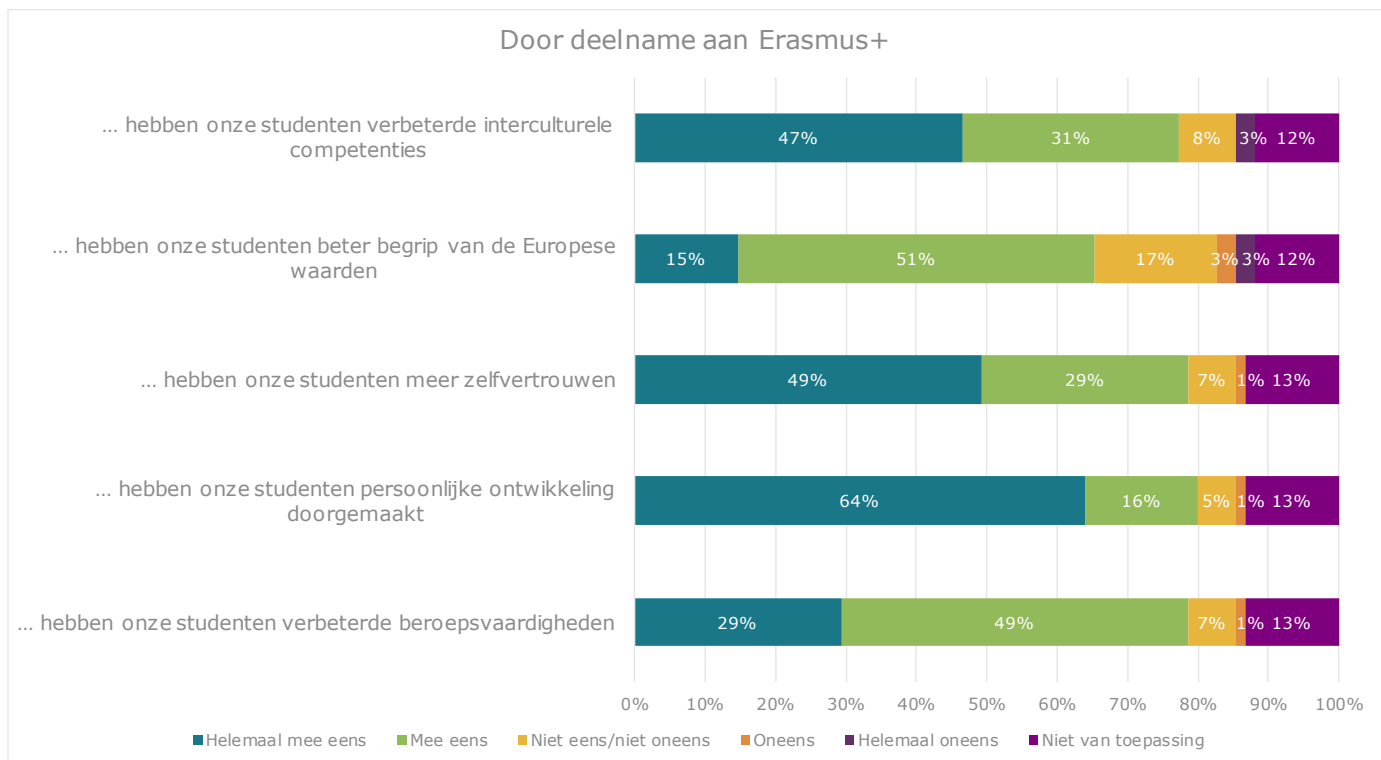
We hebben de respondenten gevraagd wat hun percepties zijn over de impact van Erasmus+ op de vaardigheden en ontwikkeling van studenten in hun organisatie.

De resultaten (zie Figuur 16) laten zien dat deelname aan Erasmus+, volgens de respondenten, voornamelijk een positieve impact heeft op studenten. Hierbij de verschilte mate van impact wel. Respondenten ervaren een grote positieve impact op het gebied van persoonlijke ontwikkeling (80% [helemaal] mee eens), met daaropvolgend meer zelfvertrouwen (78% [helemaal] mee eens) en verbeterde interculturele competenties (80% [helemaal] mee eens). Ook het verbeteren van beroepsvaardigheden scoort hoog op impact (78% [helemaal] mee eens). Het lijkt erop dat deelname aan Erasmus+ een positieve invloed heeft op de praktische vaardigheden en de persoonlijke groei, leidt tot een positief zelfbeeld en intercultureel begrip vergroot.

Een minder uitgesproken positieve uitkomst zien we bij het ontwikkelen van een beter begrip van de Europese waarden (66% [helemaal] mee eens). Hoewel deze uitkomst nog steeds vrij goed is, komt het beduidend lager uit dan de overige categorieën. Hier zou men verwachten dat dit een hogere uitkomst heeft, aangezien dit een van de kerndoelstellingen is van Erasmus+¹⁹.

¹⁸ De optie 'helemaal oneens' is geen enkele keer ingevuld, en is daarom ten goede van de leesbaarheid uit Figuur 15 weggelaten.

¹⁹ De focus ligt op het vergroten van het bewustzijn en inzicht met betrekking tot de context van de Europese Unie, met name wat betreft de gemeenschappelijke EU-waarden, de beginselen van eenheid

Figuur 16 In hoeverre bent u (on)eens met de hieronder gepresenteerde uitspraken over de impact van deelname aan Erasmus+ op studenten binnen uw organisatie? Door deelname aan Erasmus+ (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

Duurzaamheidsfabriek

Deelnemen aan KA1 of KA2 projecten wordt ook door studenten in de Duurzaamheidsfabriek over het algemeen positief ervaren. Het zelfvertrouwen, persoonlijke ontwikkeling en interculturele competenties gaan erop vooruit. Een voorbeeld hiervan is dat de studenten tijdens een KA2-project met de studenten uit het buitenland in hetzelfde hotel moesten verblijven. Dit nodigt uit tot interactie en studenten gaan met elkaar praten, soms in verschillende talen. In het Engels spreken blijkt lastiger voor studenten te zijn dan hun kunde in het lezen en het schrijven. Samen in het Engels werken lijkt echter goed te gaan.

Er is minder interesse bij studenten in bepaalde opleidingen om deel te nemen aan internationale projecten of mobiliteitstrajecten. Dit lijkt vaker voor te komen bij opleidingen waar buitenlandse ervaring doorgaans minder relevant is, of het uiteindelijke werk zich niet vaak in het buitenland bevindt. Deze studenten zijn minder geneigd om de voorkeur te geven aan het opdoen van internationale ervaringen.

3.5 Overkoepelende analyse

Uit een overkoepelende analyse op de verschillende deelaspecten (organisatie, docenten en studenten) is een aantal interessante observaties te destilleren. In Tabel 7 is de gemiddelde

en diversiteit, en het maatschappelijk, cultureel en historisch erfgoed (Erasmus+ Programmagids 2023, p. 11. [erasmus-plus.ec.europa.eu]).

score op de antwoordmogelijkheden helemaal mee eens en mee eens te zien voor de drie onderdelen.

Tabel 7 Gemiddelde score op de antwoordmogelijkheden helemaal mee eens en mee eens

Antwoord	Organisatie	Docenten	Studenten
Helemaal mee eens	26%	19%	41%
Mee eens	51%	46%	35%
Totaal	77%	65%	76%

Hieruit komt naar voren dat bij de stellingen over de studenten veruit het vaakst helemaal mee eens is geantwoord door de respondenten. Dit ligt 15 tot 22 procentpunt hoger dan bij de stellingen over de organisatie en docenten.

Tegelijkertijd veranderen de uitkomsten sterk als we de categorie mee eens ook includeren in de analyse. De organisatie scoort dan nipt hoger dan de studenten en het verschil met docenten is ook minder groot. Overall gezien kunnen we concluderen dat men positief is over het effect van Erasmus+ op de drie onderdelen.

Zeker voor het eerste onderdeel (de organisatie) sluit dit ook bij resultaten over de mate van organisatorische inbedding van internationalisering. Meer dan 85% van de respondenten geeft namelijk aan dat de organisatorische inbedding van internationalisering (sterk) is verbeterd in de periode 2014-2022.

Hoewel internationalisering beter is ingebed in de organisaties, geven respondenten ook aan dat er vaak interne aanjagers zijn in de organisatie die de outputs verspreiden en een actieve rol in de internationalisering spelen. Het vertrek van een sleutelfiguur blijkt een risico te vormen voor de mate waarin dit plaatsvindt. Ook gaven respondenten aan dat de praktische toepasbaarheid van producten die gemaakt zijn met Erasmus+ hoog moet zijn, om deze door docenten gebruikt te laten worden. Sommigen gaven aan dat doordat veel producten in het Engels worden gemaakt, dit niet altijd even gewillig wordt toegepast door docenten. In het algemeen geven respondenten echter aan dat 50% van de ontwikkelde outputs veelvuldig gebruikt worden. Externe erkenning en bekendheid zijn eveneens belangrijk, waarbij gebrek aan externe stimulans het verspreiden van outputs belemmert. Deze factoren, zouden het verschil kunnen verklaren tussen de mate van organisatorische inbedding in de organisatie en het gebruik onder docenten, versus de concrete toepassing onder personeel.

4 Effect op innovatie

In dit hoofdstuk gaan we nader in op de impact van Erasmus+ op innovatie. We maken hiervoor gebruik van de uitkomsten van de enquête.

4.1 Inleiding

Aan het begin van het rapport zijn wij al kort ingegaan op de rol van innovatie binnen Erasmus+. Er kan onderscheid gemaakt worden naar het concept 'innovatiecentrum' en het daadwerkelijk innoveren in/met het onderwijs. Al geldt wel dat de twee dicht bij elkaar liggen. Voor het concept 'innovatiecentrum' refereert de programmagids van Erasmus+²⁰ aan initiatieven gericht op het veranderen van de manier waarop het beroepsonderwijs en -opleidingen worden uitgevoerd en deze relevanter maken voor de huidige en toekomstige behoeften van de economie en de samenleving. Deze veranderingen kunnen gericht zijn op de organisatie (planning, financiering, personeelsbeheer, monitoring en communicatie), onderwijs- en leerprocessen, het ecosysteem van aanbieders van beroepsonderwijs en -opleidingen en samenwerking met partners. Ook het aanbieden van producten en diensten op het gebied van beroepsonderwijs en -opleidingen aan externe actoren, zoals studenten, bedrijven en overheden kunnen onderhevig zijn aan deze veranderingen.

In zekere zin geeft een innovatiecentrum dus vorm aan het innoveren in/met het onderwijs. Binnen de enquête hebben wij aan de respondenten gevraagd in welke mate zij bepaalde innovatie activiteiten hebben ondernomen in hun KA2-project. Wij hanteren daarbij een brede definitie van innovatie van het ontwikkelen en toepassen van nieuwe manieren van leren en toetsen tot aan het creëren van netwerken voor ondernemerschap en stages voor mbo-studenten. Daarna hebben we over dezelfde vormen van innovatie gevraagd in hoeverre deelname aan KA2 bijgedragen heeft aan de structurele inbedding van deze aspecten in hun organisatie.

Deze vragen zijn alleen ingevuld door respondenten die deelgenomen hebben aan KA2-projecten.

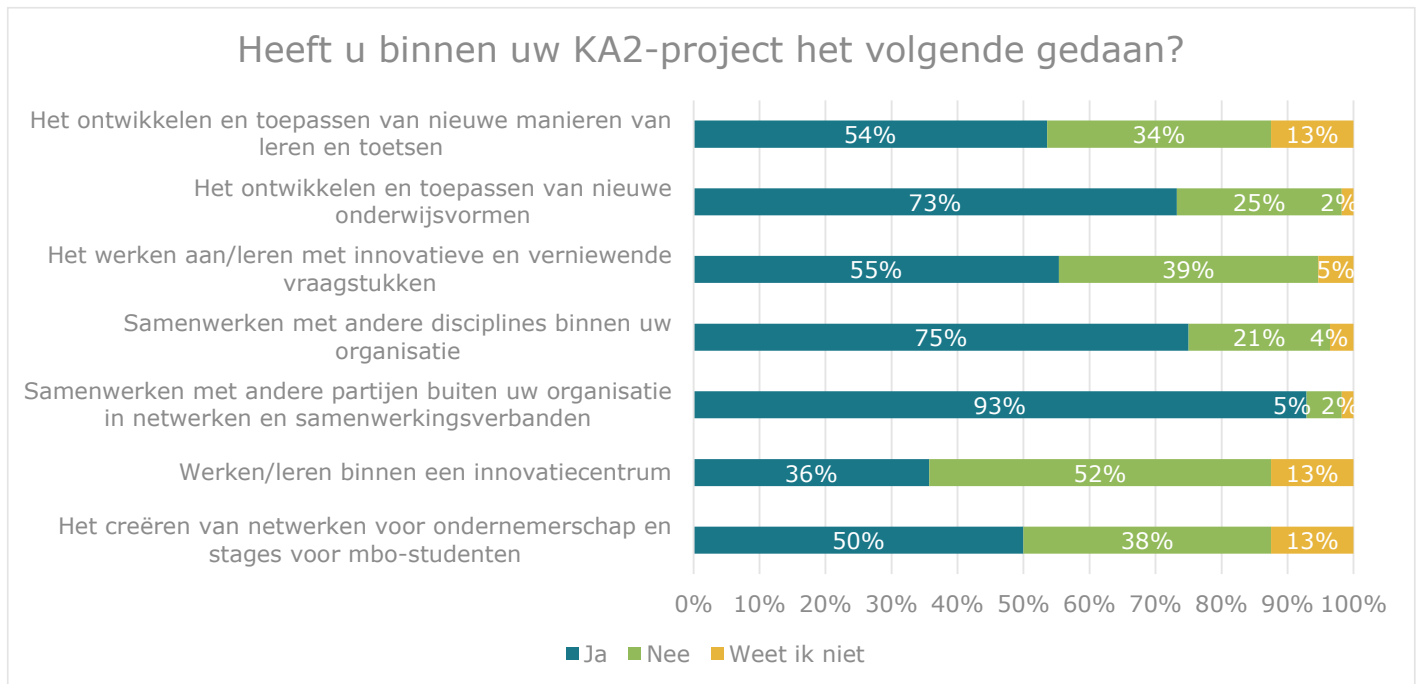
4.2 Inzet van innovatie binnen KA2

In dit onderzoek ligt het aandachtspunt op de impact van Erasmus+ op innovatie in mbo-instellingen en op mbo-innovatiecentra. We hebben aan de respondenten gevraagd of ze voor een zevental activiteiten wilden aangeven welke ze binnen hun KA2-project hebben gedaan. De antwoordopties waren: ja, nee en weet ik niet. 56 respondenten hebben de vraag beantwoord, zie de resultaten in Figuur 17.

Uit de resultaten blijkt dat het merendeel van de respondenten op alle aspecten behalve werken en leren binnen een innovatiecentrum, aangeeft deze vormen van innovatie in te zetten tijdens hun KA2-project. De meest positieve respons (93%) komt voor bij het samenwerken met andere partijen buiten de organisatie in netwerken en samenwerkingsverbanden. Ook het toepassen van nieuwe onderwijsvormen en samenwerken met andere disciplines binnen de organisatie komt veelvuldig voor. De uitkomsten zijn niet heel verrassend, aangezien één van de doelen van KA2-projecten is om met externe partners (uit andere disciplines) te werken en nieuwe onderwijsvormen te ontwikkelen.

²⁰ Erasmus+ programmagids 2023 [erasmus-plus.ec.europa.eu]

Werken en leren binnen een innovatiecentrum komt minder vaak voor (36%). Dit laat zien dat innovatie activiteiten die plaatsvinden in KA2-projecten in vergelijking vaker buiten innovatiecentra worden uitgevoerd.

Figuur 17 Heeft u binnen uw KA2-project het volgende gedaan? (n=56) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

Duurzaamheidsfabriek

In het KA2-project dat in september 2022 is toegekend wordt er gebruik gemaakt van nieuwe manieren van leren en toetsen. Studenten werken in groepjes aan een opdracht, en moeten elkaar een meewerkcijfer geven nadat het project voltooid is. Ze moeten elkaar beoordelen op basis van hun bijdrage aan het project. Het hoofdoel hiervan is om vast te stellen welke student mogelijk minder hard werkt en hoe dit kan worden veranderd. Deze aanpak stelt de groep in staat om inzicht te krijgen in de individuele prestaties en bevordert een evenwichtige inzet binnen de groep. Deze methode heeft een docent gezien in een ander Erasmus+ project, en heeft het om deze reden zelf geïmplementeerd. De methode lijkt goed te werken; de studenten geven elkaar eerlijke cijfers.

Er wordt in de Duurzaamheidsfabriek samengewerkt met andere disciplines in ditzelfde KA2-project. De ICT- en technische afdelingen steeds meer samen te werken. De ICT-studenten worden bijvoorbeeld gevraagd een app te bouwen met de data die de technische kant hen aanlevert.

4.3 Niet-deelname aan Erasmus+ vanuit mbo-innovatiecentra

Een van de onderdelen van het onderzoek was meer zicht krijgen op de (niet-)deelname van mbo-innovatiecentra aan Erasmus+. Op basis van de administratieve data zagen wij een beperkt aantal mbo-innovatiecentra dat heeft deelgenomen en ook in de enquête gaven maar drie respondenten aan dat zij in een innovatiecentrum werkten. Voor het onderzoek hebben wij getracht in kaart te brengen waarom mbo-innovatiecentra niet deelnemen aan Erasmus+. Wij hebben hiervoor diverse mbo-innovatiecentra benaderd en er ook contact

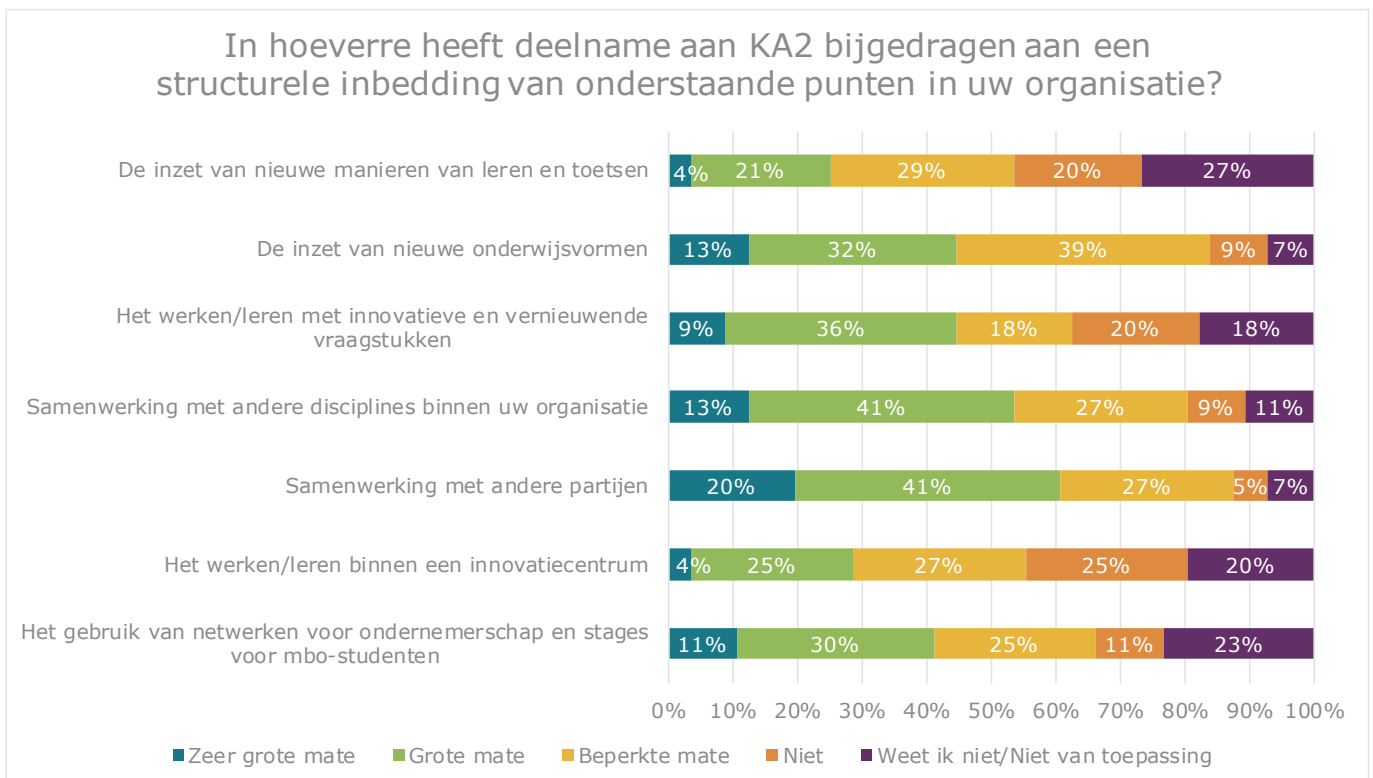
mee gehad. Uiteindelijk hebben wij met slechts twee een gesprek weten in te plannen en met een drietal nog contact gehad.

Op basis van de antwoorden van respondenten kunnen wij concluderen dat er twee belangrijke redenen zijn voor de niet-deelname van mbo-innovatiecentra. De respondenten zien **weinig toegevoegde waarde** van deelname aan Erasmus+ (of hebben er twijfels over) en het **ontbreekt** hen vaak aan **capaciteit en tijd** om deel te nemen.

Voor de toegevoegde waarde geldt dat dit vooral ook te maken heeft met de focus van de innovatiecentra. Hun ontwikkelvraag is vaak gericht op (regionale) innovatie, niet zozeer op internationalisering/internationale samenwerking. Van een aantal mbo-innovatiecentra die wij benaderden voor dit onderzoek kregen we ook te horen dat ze geen interesse hadden om deel te nemen omdat ze zich niet bezighouden met internationalisering. Van een van de respondenten kregen we ook nog te horen dat het opzetten van een CoVE een mogelijkheid was, in plaats van deelname aan de nationale acties van Erasmus+. In een CoVE wordt een breed scala van lokale, regionale en nationale partners uit verschillende landen bij elkaar gebracht om samen 'skills ecosystemen' te ontwikkelen die bijdragen aan regionale ontwikkeling, innovatie, industrieclusters en slimme specialisatiestrategieën, evenals aan sociale inclusie.

4.4 Inbedding van innovatie na deelname

Naast het weten wat er binnen een KA2-project is ondernomen op innovatief vlak, is het ook van belang om te weten in hoeverre deelname aan KA2 heeft bijgedragen aan een structurele inbedding op het gebied van innovatie, zie Figuur 18. Over het algemeen laten de resultaten zien dat de deelname aan KA2 aanzienlijke impact heeft gehad op de structurele inbedding van verschillende aspecten in de organisaties, met een sterke nadruk op samenwerking met externe partijen en innovatie in het onderwijs.

Figuur 18 In hoeverre heeft deelname aan KA2 bijgedragen aan een structurele inbedding van onderstaande punten in uw organisatie? (n=56) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2 projecten

Bij de inzet van innovatie binnen KA2 (paragraaf 4.2) scoorden veel categorieën hoog, waarbij samenwerken met andere partijen buiten de eigen organisatie het vaakst werd gedaan tijdens een KA2-project. De structurele inbedding hiervan scoort ook in de huidige vraag hoog, respondenten geven namelijk 61% [zeer] grote mate van inbedding aan. Tegelijkertijd scoort de inzet van nieuwe onderwijsvormen iets lager (45% in [zeer] grote mate) terwijl deze bij de vorige vraag deze bijna net zo hoog scoorde als samenwerking met andere disciplines. Ook wordt het samenwerken met andere disciplines binnen de organisatie wel vaak gedaan (75%), maar de structurele inbedding ervan ligt een stuk lager (54% [zeer] grote mate). Het werken en leren in een innovatiecentrum is niet veelvuldig ingebeld tijdens een KA2 project (29% [zeer] grote mate). Dit komt overeen met het lagere percentage bij de vorige vraag; hier werd namelijk ook aangegeven niet veel gebruik te maken van het werken en leren binnen een innovatiecentrum.

5 Impact Erasmus+ op de vier prioriteitsgebieden

In dit hoofdstuk gaan we in op de impact van Erasmus+ op de vier prioriteitsgebieden.

5.1 Inleiding

In paragraaf 1.3.2 hebben we een introductie gegeven van de vier prioriteitsgebieden van Erasmus+. Zoals daar aangegeven hebben we indicatoren ontwikkeld voor elk van de prioriteitsgebieden. In de enquête hebben we aan de respondenten vervolgens gevraagd welke bijdrage deelname aan Erasmus+ heeft geleverd ten aanzien van [prioriteit] binnen hun organisatie. Voor elke prioriteit hebben we zes tot negen stellingen gegeven, waar de respondent de volgende antwoorden op kon geven:

- Negatieve bijdrage: zonder Erasmus+ hadden we meer bereikt;
- Geen bijdrage: zonder Erasmus+ hadden we hetzelfde bereikt;
- Beperkte bijdrage: zonder Erasmus+ hadden we bijna hetzelfde bereikt;
- Aanzienlijke bijdrage: zonder Erasmus+ hadden we minder bereikt;
- Bepalende bijdrage: zonder Erasmus+ hadden we niets bereikt;
- Niet van toepassing.

Zowel de betrokkenen bij KA1 als KA2 hebben deze stellingen beantwoord. De resultaten zullen we bespreken in paragraaf 5.2, 5.3, 5.4 en 5.5.

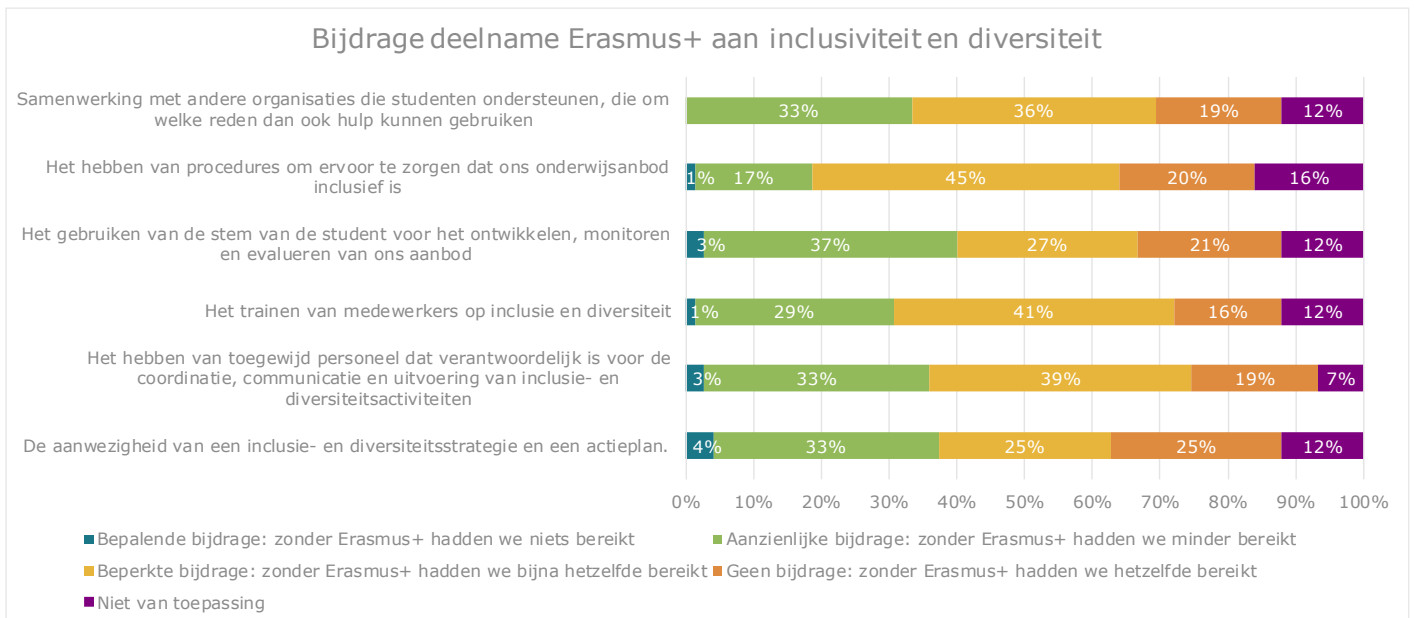
5.2 Inclusie en diversiteit

Om de bijdrage van deelname aan Erasmus+ in kaart te brengen op het gebied van inclusie en diversiteit, hebben we de respondenten een zestal stellingen voorgelegd. We vroegen ze naar samenwerking met andere organisaties die studenten ondersteunen, het hebben van procedures om ervoor te zorgen dat het onderwijsaanbod inclusief is en het gebruiken van de stem van de studenten voor het ontwikkelen, monitoren en evalueren van het aanbod. Ook hebben we gevraagd naar de training van medewerkers op inclusie en diversiteit, het hebben van toegewijd personeel dat verantwoordelijk is voor inclusie- en diversiteitsactiviteiten en de aanwezigheid van een inclusie- en diversiteitsstrategie en een actieplan. De resultaten zijn te vinden in Figuur 19.

Uit de resultaten van prioriteitsgebied 'inclusie en diversiteit' blijkt dat respondenten over het algemeen redelijk positief zijn over de impact van het programma Erasmus+ op inclusie en diversiteit binnen hun organisatie. Het merendeel van de deelnemers geeft aan dat het programma enige positieve bijdrage heeft geleverd aan verschillende aspecten van inclusie en diversiteit.

Het meest positief zijn de respondenten over de bijdrage van Erasmus+ op het gebruiken van de stem van de student voor het ontwikkelen, monitoren en evalueren van het aanbod (bepalende en aanzienlijke bijdrage 40%). Ook het hebben van toegewijd personeel dat verantwoordelijk is voor de coördinatie, communicatie en uitvoering van inclusie- en diversiteitsactiviteiten (36% aanzienlijke en bepalende bijdrage) als de aanwezigheid van een inclusie- en diversiteitsplan (37% aanzienlijke en bepalende bijdrage) scoren hoog. Tegelijkertijd geeft een kwart van de respondenten aan dat Erasmus+ geen bijdrage heeft geleverd aan de aanwezigheid van een inclusie- en diversiteitsstrategie en actieplan.

Het trainen van medewerkers op inclusie en diversiteit en het hebben van procedures om te zorgen dat het onderwijsaanbod inclusief is, wordt minder positief beoordeeld (57% tot 65% geeft een beperkte tot geen bijdrage van Erasmus+ aan) dan de Erasmus+ bijdrage aan samenwerking met andere organisaties, het gebruiken van de stem van de student en het hebben van toegewijd personeel.

Figuur 19 Kunt u aangeven welke bijdrage deelname aan Erasmus+ heeft geleverd ten aanzien van inclusie en diversiteit binnen uw organisatie? (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten²¹

5.3 Digitalisering

De respondenten hebben bij negen stellingen aangegeven wat de bijdrage van Erasmus+ is geweest aan digitalisering. De stellingen betroffen het bekend maken van studenten met mediawijsheid, het gebruik van digitale middelen voor onderwijs- en leeractiviteiten, het bieden van toegang tot ondersteunende technologieën en fysieke ruimtes en het hebben van digitale apparaten voor studenten en apparaten die gebruikt kunnen worden bij het lesgeven. Ook hebben we gevraagd naar het hebben van een digitale infrastructuur, doorlopende professionele ontwikkelingsmogelijkheden van medewerkers in het gebruik van digitale technologieën en het hebben van een strategie voor digitalisering en een actieplan. De resultaten zijn te vinden in Figuur 20.

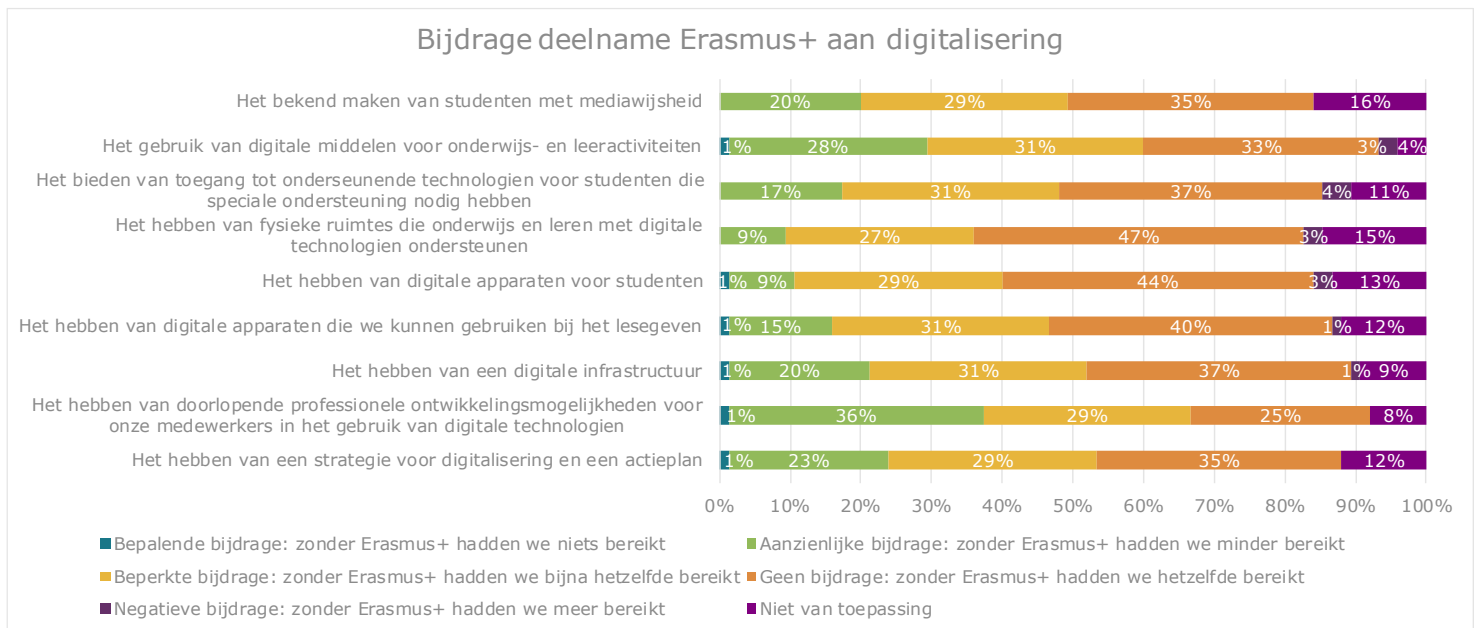
Uit de resultaten van prioriteitsgebied 'digitalisering' blijkt dat respondenten daarop over het algemeen een beperkte tot geen bijdrage rapporteren over de impact van het programma Erasmus+. Om dit in kaart te brengen hebben we respondenten gevraagd naar de bijdrage van verschillende aspecten van digitalisering, waaronder strategie, professionele ontwikkeling, infrastructuur en het gebruik van digitale middelen.

Bijna de helft van de respondenten (47%) geeft aan dat het hebben van fysieke ruimtes die onderwijs en leren met digitale technologieën ondersteunen ook zonder Erasmus+ zou kunnen worden bereikt, ten opzichte van de 9% die aangeeft dat Erasmus+ hierin een

²¹ Geen van de respondenten heeft de optie 'Negatieve bijdrage: zonder Erasmus+ hadden we meer bereikt' ingevuld. Deze optie is daarom uit Figuur 19 weggelaten.

aanzienlijke bijdrage heeft geleverd. Verder wordt ook het hebben van digitale apparaten voor studenten vaak (44%) geen bijdrage gerapporteerd door de respondenten. Respondenten rapporteren het vaakst (36%) een aanzienlijke bijdrage bij het hebben van doorlopende professionele ontwikkelingsmogelijkheden voor medewerkers in het gebruik van digitale technologieën.²² Hier wordt echter nog altijd ook een beperkte bijdrage (29%) en geen bijdrage (25%) gerapporteerd.

Een verklaring voor de beperktere bijdrage van Erasmus+ aan digitalisering kan zijn dat de digitale infrastructuur in Nederland al in orde is en/of de focus vooral ligt op (vaardigheden of tools voor) digitale onderwijsondersteuning.

Figuur 20 Kunt u aangeven welke bijdrage deelname aan Erasmus+ heeft geleverd ten aanzien van digitalisering binnen uw organisatie? (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

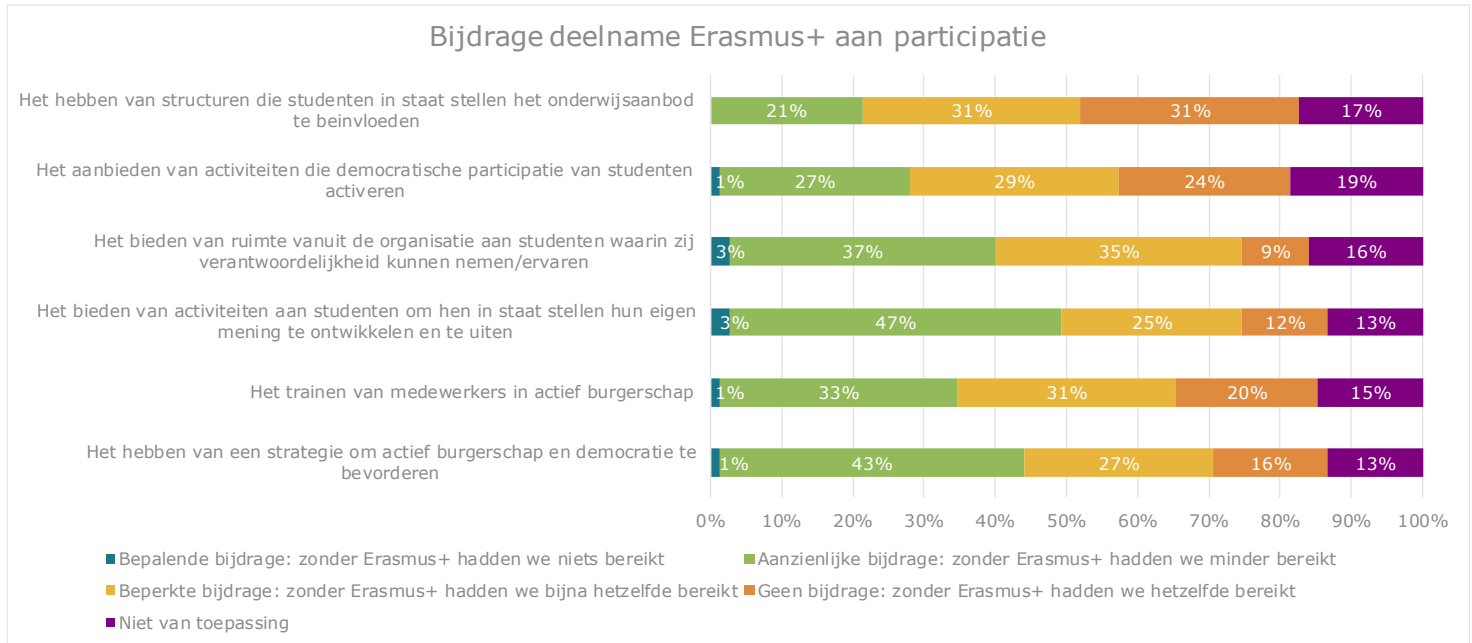
5.4 Participatie

Om het prioriteitsgebied participatie in kaart te brengen hebben we respondenten gevraagd naar verschillende aspecten van participatie, zoals het bevorderen van actief burgerschap, medewerkerstraining, de ontwikkeling van studentenmeningen, het creëren van verantwoordelijkheidsgevoel bij studenten, het activeren van democratische participatie van studenten en de aanwezigheid van structuren die studenten in staat stellen het onderwijsaanbod te beïnvloeden. De resultaten zijn terug te vinden in Figuur 21.

Over het algemeen ervaren respondenten een vrij aanzienlijke impact van Erasmus+ op de gevraagde deelaspecten van participatie. De meeste impact van Erasmus+ rapporteerden respondenten bij het bieden van activiteiten aan studenten waarmee ze in staat werden gesteld om hun eigen mening te vormen (50% aanzienlijke en bepalende bijdrage). Ook werd de bijdrage van Erasmus+ bij het hebben van een strategie om actief burgerschap en democratie te bevorderen positief ervaren (44% aanzienlijke en bepalende bijdrage). Het minste impact werd gerapporteerd over het hebben van structuren die studenten in staat

²² Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er gevraagd is naar doorlopende mogelijkheden terwijl de subsidie in principe niet doorlopend is.

stellen het onderwijsaanbod te beïnvloeden (31% geen bijdrage). Op de deelvragen werd ook voor een klein maar aanzienlijk deel geantwoord met 'niet van toepassing' (maximaal 19%). Dit zou erop kunnen wijzen dat de deelvragen geen rol spelen in hun Erasmus+ projecten. Concluderend kunnen we stellen dat het merendeel van de respondenten wel een bijdrage ervaart van Erasmus+ aan participatie in hun organisatie, en dat een kleiner deel geen bijdrage ziet.

Figuur 21 Kunt u aangeven welke bijdrage deelname aan Erasmus+ heeft geleverd ten aanzien van participatie binnen uw organisatie? (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten²³

5.5 Duurzaamheid

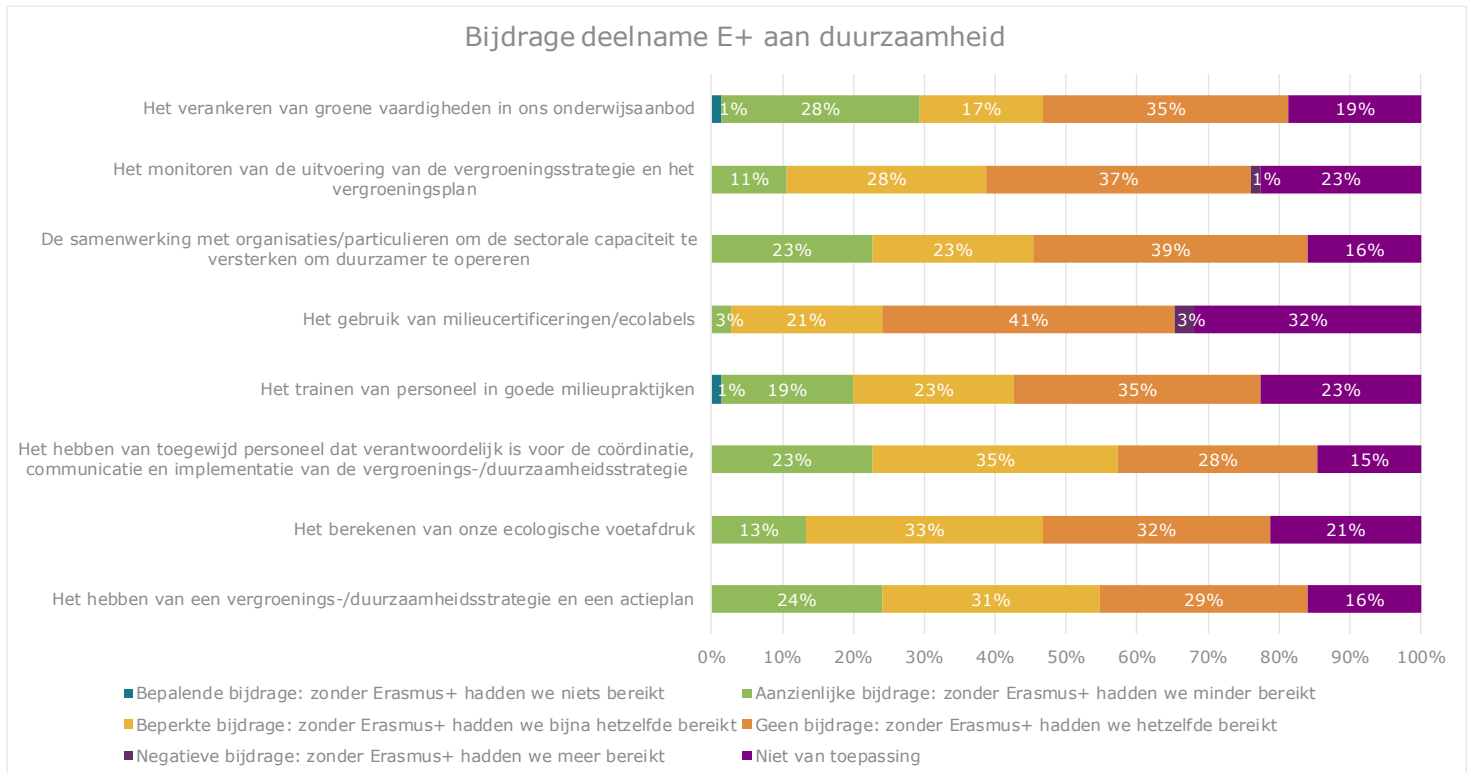
Het laatste prioriteitsgebied waarover we de respondenten hebben bevroegd is duurzaamheid. We hebben acht stellingen voorgelegd over het verankeren van groene vaardigheden in het onderwijsaanbod, het monitoren van de uitvoering van de vergroeningsstrategie en het vergroeningsplan, de samenwerking met organisaties/particulieren om de sectorale capaciteit te versterken om duurzamer te opereren en het gebruik van milieucertificeringen/ecolabels. Ook hebben we stellingen voorgelegd over het trainen van personeel in goede milieupraktijken, het hebben van toegewijd personeel, het berekenen van de ecologische voetafdruk en het hebben van een vergroenings-/duurzaamheidsstrategie en een actieplan. De resultaten zijn weergegeven in Figuur 22.

De respondenten rapporteren over alle stellingen heen dat ze vaak geen bijdrage van Erasmus+ merken op diverse aspecten van duurzaamheid in hun organisatie (28% tot 41%). Bij deze vragen werd ook vaker dan bij de voorgaande stellingen 'niet van toepassing' ingevuld, wat kan wijzen op het feit dat de respondenten de vragen moeilijk te beantwoorden vonden of met degelijke aspecten niets tot weinig te maken hadden.

De meeste mensen (41%) geven aan dat Erasmus+ geen bijdrage heeft gehad op het gebruik van milieucertificeringen en ecolabels in hun organisatie, en maar 21% geeft aan dat

²³ Geen van de respondenten gaf aan dat Erasmus+ een negatieve impact had op participatie binnen hun organisaties. Deze statistiek (0%) is daarom uit de grafiek hierboven weggelaten.

dit een beperkte bijdrage was. Het hebben van een vergroenings- en duurzaamheidsstrategie en actieplan wordt daarentegen wel vaker als aanzienlijke bijdrage (24%) door Erasmus+ aangegeven, ten opzichte van een beperkte bijdrage van 31% en geen bijdrage van 29%. Het verankeren van groene vaardigheden in het onderwijsaanbod wordt met niet veel verschil door de respondenten ofwel beoordeeld als een aanzienlijke bijdrage (28%) als geen bijdrage (35%). Tot slot wordt het hebben van toegewijd personeel door de bijdrage van Erasmus+ als aanzienlijk beschouwd door bijna een kwart van de respondenten (23%).

Figuur 22 Kunt u aangeven welke bijdrage deelname aan Erasmus+ heeft geleverd ten aanzien van duurzaamheid binnen uw organisatie? (n=75) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

Duurzaamheidsfabriek

De Duurzaamheidsfabriek is ontwikkeld met duurzaamheid als centraal uitgangspunt. Dit omvat niet alleen het efficiënt gebruik van energie, maar ook het streven naar het gebruik van duurzame materialen. Erasmus+ wordt beschouwd als een instrument om nog dieper in te gaan op duurzame thema's. De projecten binnen Erasmus+ dragen bij aan het vergroten van het bewustzijn over duurzaamheid, met de nadruk op het integreren van duurzame principes in diverse aspecten van het onderwijs en de samenwerking met andere instellingen. Het bevorderen van duurzaamheid omvat het gebruik van duurzame materialen, lesmiddelen, het scheiden van afval in de werkplaats en het onder de aandacht brengen van actuele thema's bij studenten en de 17 Sustainable Development Goals²⁴.

²⁴ Sustainable Development Goals. [www.sdgnerland.nl]

5.6 Overkoepelende analyse

Zoals eerder uitgelegd in paragraaf 1.3.2 kent het programma Erasmus+ vier prioriteitsgebieden: inclusie en diversiteit, digitalisering, participatie en duurzaamheid. We hebben elk van deze vier prioriteitsgebieden bevraagd. Hoewel in de mate waarin de respondenten aangeven impact te ervaren per prioriteitsgebied en stelling verschilt, kunnen we stellen dat op prioriteitsgebieden inclusie en diversiteit en participatie een grotere positieve bijdrage van Erasmus+ wordt gezien dan op de andere twee gebieden (digitalisering en duurzaamheid).

Erasmus+ lijkt effectief bij te dragen aan het bevorderen van inclusie en diversiteit, maar er is ruimte voor verbetering in specifieke gebieden. Bij participatie wordt bijvoorbeeld een positieve bijdrage aan activiteiten voor studenten om hun mening te vormen gerapporteerd, maar zien respondenten een beperkte bijdrage aan structuren waarmee studenten het onderwijsaanbod kunnen beïnvloeden (31% geen bijdrage, zie Figuur 21). Bij prioriteitsgebied digitalisering lijkt Erasmus+ een minder grote bijdrage te hebben. Een reden hiervoor kan zijn dat de digitale infrastructuur in Nederland al in orde is. Bij prioriteitsgebied duurzaamheid is een overwegend negatieve perceptie van de bijdrage van Erasmus+ te zien. Respondenten geven aan weinig impact te ervaren op het gebruik van milieucertificeringen, ecolabels en het verankeren van groene vaardigheden in het onderwijsaanbod. Ook is er een gemengde beoordeling van de bijdrage aan vergroenings- en duurzaamheidsstrategieën en actieplannen. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat instellingen zonder Erasmus+ al met duurzaamheid bezig zijn.

6 Samenhang van Erasmus+ met CoVE's

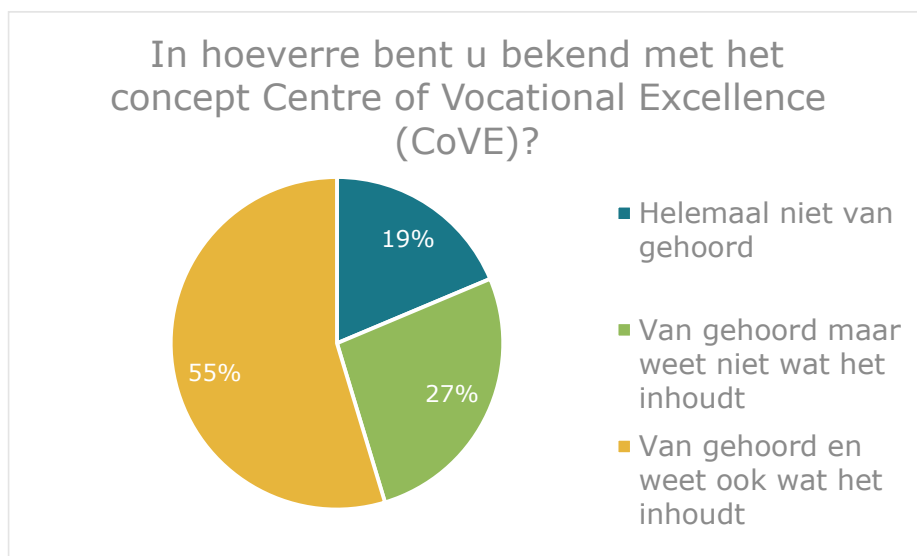
In dit hoofdstuk gaan we nader in op de samenhang van Erasmus+ met CoVE's.

6.1 Inleiding

Een van de doelstellingen van Erasmus+ voor het mbo²⁵ is het *bevorderen van internationale samenwerkingsnetwerken van kenniscentra voor beroepsopleidingen, die bijdragen aan de creatie van vaardigheidsecosystemen voor innovatie, regionale ontwikkeling en sociale integratie*. Dit poogt Erasmus te behalen met CoVE's.²⁶ In paragraaf 1.1.3 zijn we nader ingegaan op het concept van CoVE's. Binnen dit onderzoek hebben we eerst aan de respondenten gevraagd of zij bekend zijn met het concept CoVE. Vervolgens hebben we aan degene die er bekend mee zijn gevraagd of ze met hun organisatie deelnemen aan een CoVE. Degene die deelnemen hebben we nog een aantal vervolgvragen gesteld. De resultaten zullen in paragraaf 6.2, 6.3 en 6.4 besproken worden.

6.2 Bekendheid met CoVE's

We hebben eerst aan de respondenten (n=75, Figuur 23) gevraagd in hoeverre ze bekend zijn met het concept CoVE. Hierop geeft 19% aan er helemaal niet van gehoord te hebben, 27% er wel van gehoord te hebben maar weet niet wat het inhoudt en heeft meer dan de helft (55%) van de respondenten ervan gehoord en weet ook wat het inhoudt.

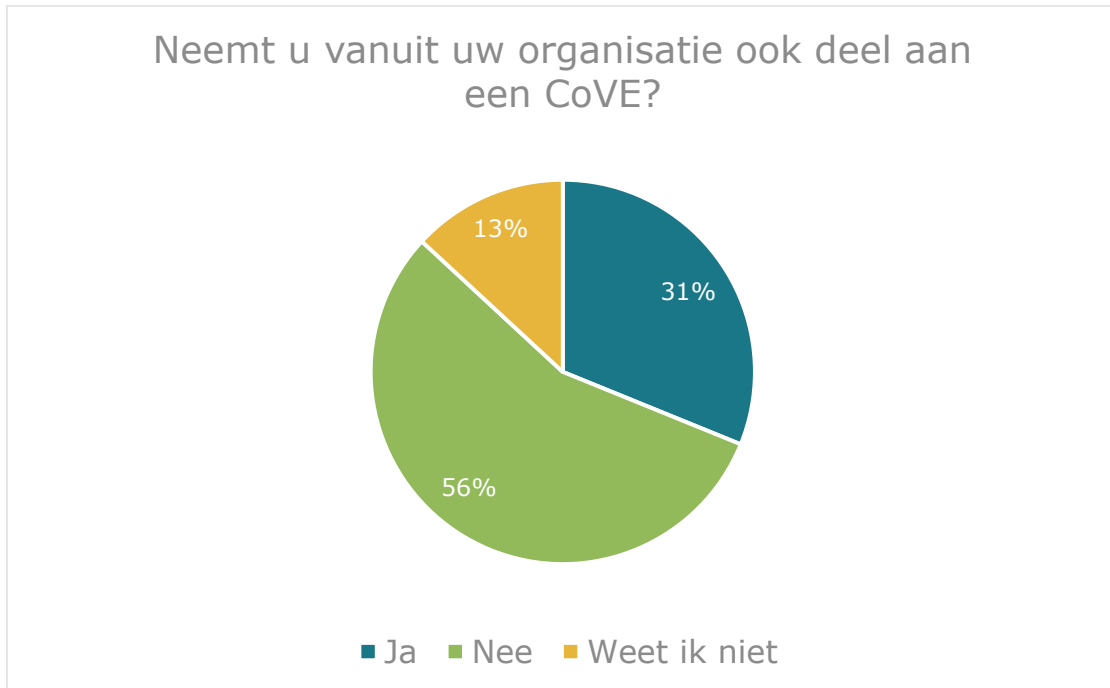
Figuur 23 In hoeverre bent u bekend met het concept Centre of Vocational Excellence (CoVE)? (n=75)
Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

²⁵ Erasmus+ programmagids 2023 [erasmus-plus.ec.europa.eu]

²⁶ Erasmus+: Centres of Vocational Excellence. [www.erasmusplus.nl]

6.3 Deelname aan CoVE's

De respondenten die in de voorgaande vraag hebben aangegeven dat ze hebben gehoord van een CoVE (los van of ze weten wat het inhoudt), kregen de volgende vraag voorgelegd: Neemt u vanuit uw organisatie ook deel aan een CoVE? In totaal hebben 61 respondenten deze vraag beantwoord.

Figuur 24 Neemt u vanuit uw organisatie ook deel aan een CoVE? (n=61) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

Van de mensen die van CoVE's hebben gehoord (en wel of niet weten wat het inhoudt) geeft het merendeel (56%) aan *niet* met hun organisatie deel te nemen aan een CoVE. Een kleiner deel (31%) van de respondenten gaf aan *wel* deel te nemen aan een CoVE met hun organisatie. De rest (13%) gaf aan niet te weten of hun organisatie deelneemt aan een CoVE.

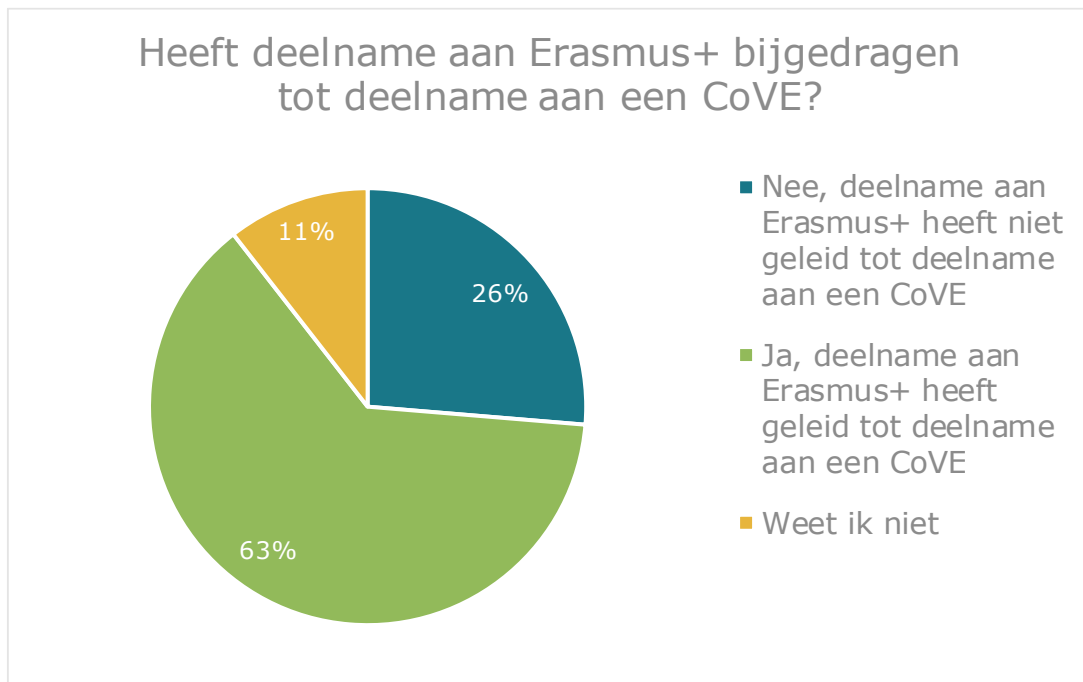
De respondenten die met hun organisatie deelnemen aan een CoVE kregen een vervolgvraag, namelijk met welke opleidingen ze deelnamen aan een CoVE (n=19). Het vaakst werden technische opleidingen genoemd en diverse zorgopleidingen. Dit is opvallend, omdat dit juist opleidingen zijn waar weinig KA1 mobiliteit plaatsvindt. Duurzaamheid en milieu, logistiek en voeding werden ook genoemd, maar wel met een één voorbeeld. De gegeven antwoorden kunnen geclusterd worden tot drie brede vakgebieden, namelijk 1) techniek en technologie, 2) zorg en welzijn, en 3) duurzaamheid en milieu.²⁷

6.4 Samenhang CoVE's en Erasmus+

Aan de respondenten die met hun organisatie deelnemen aan een CoVE (n=19) hebben we gevraagd of deelname aan Erasmus+ bijgedragen heeft tot deelname aan een CoVE.

²⁷ In groep 1 behoren bijvoorbeeld de opleidingen Automotive, Engineering en Smart Buildings, Techniek en Media, en Logistiek. In groep 2 behoren bijvoorbeeld de opleidingen Zorg en Techniek, Zorg & Welzijn en overige zorgopleidingen. Opleidingen die vallen onder 'Groene leefomgeving', zoals de opleiding tot hovenier of watermanagement, passen in groep 3 (duurzaamheid en milieu).

Meer dan de helft (63%) van de respondenten geeft aan dat deelname aan Erasmus+ heeft geleid tot deelname aan een CoVE. We kunnen stellen dat er een redelijke invloed is van Erasmus+ op het deelnemen aan een CoVE. Bijna een kwart (26%) geeft aan dat deelname aan Erasmus+ niet heeft geleid tot deelname aan een CoVE.

Figuur 25 Heeft deelname aan Erasmus+ bijgedragen tot deelname aan een CoVE? (n=19) Bron: Enquête onder betrokkenen bij KA1 en/of KA2-projecten

De 12 respondenten (63%) die aangaven dat deelname aan Erasmus+ heeft geleid tot deelname aan een CoVE hebben we een open vervolgvraag gesteld, namelijk: *Hoe heeft deelname aan Erasmus+ bijgedragen tot deelname aan een CoVE?* Allereerst geven respondenten aan dat door deelname aan Erasmus+, internationalisering steviger is ingebed in de organisatie. Dit leidt tot makkelijker kunnen deelnemen aan initiatieven met een internationale insteek, zoals CoVE's. Daarnaast heeft deelname aan KA1 en KA2 geleid tot een solide netwerk van internationale partners, waarmee organisaties sneller met elkaar zullen samenwerken of met elkaar een project zullen starten. Tot slot geeft één respondent aan dat zonder de informatie en financiële bijdrage, deelname aan een CoVE niet mogelijk of realiseerbaar was geweest. Kortom, de toegenomen internationalisering in de organisatie, naast de verbeterde relaties met externe partners en financiële steun, zorgt voor een opstap naar deelname aan een CoVE.

De case study naar Learning Hub Friesland/Friesland College benadrukt ook het belang van een sterk regionaal ecosysteem en gezamenlijk regionale visie op innovatie en internationalisering voor het ontwikkelen van een CoVE.

Learning Hub Friesland en Friesland College (per 1 augustus 2023 genaamd Firda)

De provincie Friesland verenigt regionale stakeholders in het EuropaPact Fryslân waarin krachten gebundeld worden om de provincie beter te verbinden met Europese subsidieprogramma's, waaronder Erasmus+. Binnen dit pact committeren alle Friese gemeenten, NHL-Stenden, Firda en de provincie Friesland zich met gerichte ondersteuning voor projectaanvragen, informatie over mogelijkheden voor financiering en financiële

ondersteuning bij het uitwerken van een projectplan (met behulp van vouchers) en het geven van trainingen en organiseren van bijeenkomsten. Dit Pact wordt gefinancierd door de provincie en gemeenten.

De intentie van dit pact en samenwerkingspartners is ook om projectvoorstellen meer in lijn te brengen met de speerpunten van het Innovatiepact Fryslân, zoals 'Agrofood', 'Wartertechnology', 'High tech Systems & Materials', 'Circular Materials', 'Maritime Technology' en 'Tourism Hospitality'. In dit Pact zijn alle kennisinstellingen, gemeentes en de provincie vertegenwoordigd. Het recente CoVE project, waarin het Friesland College (PoVE Water) zich richt op bestaande en opkomende beroepscompetenties en vaardigheidsbehoeften in de watersector, sluit goed aan bij het speerpunt watertechnologie en is een voorbeeld hoe een regionale strategische agenda wordt vertaald naar concrete Erasmus+ projecten.

De aanleiding voor het PoVE Water project, ingediend door CIV Water (een initiatief van o.a. Firda) en Learning Hub Friesland, was dat de regio zich wil profileren op het gebied van watermanagement, gegeven de uitdagingen waarvoor de samenleving staat (opwarming van de aarde en impact op water) en het belang van voldoende goed opgeleide professionals die zich met deze vraagstukken bezig houden. Ten tijde van de aanvraag liepen de studentenaantallen terug binnen de hieraan gerelateerde opleidingen. Door met het CoVE project meer aandacht te schenken aan wat er gebeurt op het gebied van watermanagement in de regio en de werkzekerheid die het biedt, is het animo onder studenten om een watermanagement opleiding te volgen weer vergroot. De rol van CIV Water op de watercampus in Leeuwarden werd als een mooie blauwdruk gezien om ook Europees uit te rollen. Samen met Learning Hub Friesland begeleiden ze nu 23 partners in Europa en daarbuiten met het opzetten van een zelfde soort model.

7 Conclusies en aandachtspunten

7.1 Conclusies

Wij zijn tot zeven conclusies gekomen met betrekking tot het onderzoek. In onderstaande paragrafen werken we deze conclusies nader uit.

7.1.1 Conclusie 1: Erasmus+ bereikt met KA1 niet alle opleidingen

Een analyse van de data van Nuffic en DUO over het gebruik van KA1 tussen 2018 en 2020 toont aan dat de meeste gebruikers van mobiliteitstrajecten in het mbo studenten zijn van opleidingen gerelateerd aan persoonlijke dienstverlening, onderwijskunde/lerarenopleidingen, pedagogisch-didactische cursussen en kunst. Opleidingen in de categorieën welzijn, techniek en bedrijfskunde en administratie nemen juist relatief weinig deel aan KA1 mobiliteitstrajecten. Er is hierbij gecorrigeerd voor het aantal studenten dat een betreffende opleiding volgt. Een mogelijke verklaring voor dit verschil is dat internationalisering bij sommige opleidingen meer in het curriculum is ingebed, zoals bijvoorbeeld bij de opleiding toerisme of hospitality. Dit werd bevestigd in de case study van de Duurzaamheidsfabriek. Daaruit bleek dat studenten die opleidingen volgen waarbij buitenlandse ervaring relevanter is door de aard van de opleiding, sneller zullen deelnemen aan Erasmus+.

7.1.2 Conclusie 2: Studenten profiteren volgens respondenten het meest van deelname aan Erasmus+

Een groot deel van de respondenten (ca. 50%-65%) was het helemaal eens met de stellingen dat door deelname aan Erasmus+, (1) studenten verbeterde interculturele competenties hebben, (2) studenten meer zelfvertrouwen hebben en (3) studenten een persoonlijke ontwikkeling hebben doorgemaakt. Respondenten waren gemiddeld genomen positiever over de impact op studenten dan over de impact op docenten (waarbij dient te worden opgemerkt dat ze óók positief waren over de impact op docenten). Een opvallende bevinding is echter wel dat er minder positieve resultaten zijn wat betreft het hebben van een beter begrip van Europese waarden door de studenten (wat een kerndoelstelling van Erasmus+ is). In vergelijking tot de andere stellingen was slechts 15% het helemaal eens met de stelling dat door deelname aan Erasmus+ studenten een beter begrip van de Europese waarden hebben.

7.1.3 Conclusie 3: Deelname aan Erasmus+ leidt tot betere inbedding van internationalisering

Uit het onderzoek komt naar voren dat deelname aan Erasmus+ leidt tot een betere inbedding van internationalisering op verschillende niveaus binnen de instelling. Precies 40% van de respondenten was het helemaal eens met de stelling dat deelname aan Erasmus+ heeft geleid tot verbeterde structuren en processen voor internationalisering binnen de organisatie. Ook waren er vergelijkbare positieve effecten zichtbaar bij de vragen of docenten beter in staat zijn om internationalisering in het mbo te bevorderen en of ze een beter bewustzijn hebben van de mogelijkheden om internationalisering in het mbo te bevorderen. Bijna 90% van de respondenten gaf ook aan dat de organisatorische inbedding van internationalisering sterk is verbeterd gedurende de periode 2014-2022. Uit interviews blijkt dat de accreditatie voor KA1 mobiliteitsprojecten (Erasmus+ VET Mobility Charter in vorige Erasmus+ programma) hierin een belangrijke rol in heeft gespeeld. Hierin moeten instellingen laten zien dat ze duidelijke en toekomstbestendige internationaliseringsplannen hebben en hier de komende jaren verder mee aan de slag willen. Ook de toegenomen ambities op het gebied van internationalisering en het streven naar verbreding van hun internationaliseringspalet,

spelen hier een rol in.²⁸ Daarnaast draagt het feit dat internationalisering de laatste jaren ook als een belangrijk thema is geagendeerd in het mbo door landelijke beleidsmakers bij aan deze ontwikkeling, zie Werkagenda mbo 2023-2027.²⁹

7.1.4 Conclusie 4: Wisselende effecten van Erasmus+ op innovatie

Het effect van Erasmus+ op innovatie in mbo-instellingen is voornamelijk terug te zien in bredere vormen van samenwerking die zij zijn aangegaan, zoals met externe partijen, netwerken en samenwerkingsverbanden buiten de organisatie. Ook het toepassen van nieuwe onderwijsvormen en samenwerking met andere disciplines binnen de organisatie zijn veelvoorkomend. Deze bevindingen zijn niet verrassend gezien het feit dat samenwerken met andere organisaties en disciplines één van de doelstellingen van KA2-projecten is. Vooral de samenwerking blijkt na deelname goed geïntegreerd te zijn binnen de organisatie. Aan de andere kant lijkt het toepassen van nieuwe onderwijsvormen minder stevig verankerd te zijn na afloop van de projecten.

Wat betreft het werken en leren in innovatiecentra, geven de respondenten aan dat Erasmus+ hier het minste invloed heeft. Bovendien blijkt deze impact het minst geïntegreerd te zijn in de organisatie, wat logischerwijs volgt uit de verminderde impact. Wij zien dat mbo-innovatiecentra zelf ook weinig deelnemen aan Erasmus+. Wij hebben binnen het onderzoek een beperkt aantal deelnemende mbo-innovatiecentra kunnen identificeren. De belangrijkste reden hiervoor is dat er bij de respondenten twijfels bestaan over de toegevoegde waarde van Erasmus+ voor hen. Dit wordt versterkt door een beperkte beschikbaarheid van tijd en capaciteit.

7.1.5 Conclusie 5: Grootste impact van Erasmus+ op de prioriteitsgebieden inclusie en diversiteit, en participatie

Uit het onderzoek komt naar voren dat Erasmus+ voornamelijk impact heeft op de prioriteitsgebieden inclusie en diversiteit, en participatie. De beoordeling van de impact verschilt echter per aspect en de bijdrage van Erasmus+ aan de prioriteitsgebieden varieert.

Wat betreft inclusie en diversiteit zijn de respondenten het meest positief over de bijdrage van Erasmus+ aan het betrekken van de stem van studenten bij het ontwikkelen, monitoren en evalueren van het aanbod. Met betrekking tot participatie ervaren de respondenten de grootste impact van Erasmus+ bij het aanbieden van activiteiten aan studenten waardoor ze in staat worden gesteld hun eigen mening te vormen.

Opvallend is dat de impact van Erasmus+ minder uitgesproken is op de prioriteitsgebieden digitalisering en duurzaamheid. Een mogelijke verklaring voor het beperkte effect op digitalisering kan zijn dat de digitale infrastructuur in Nederland al op orde is. Wat betreft duurzaamheid kan de lage impact mogelijk worden verklaard doordat de betrokken organisaties zich niet actief bezighouden met duurzaamheidskwesties, of dat zij dit wel doen, maar niet via Erasmus+.

7.1.6 Conclusie 6: Integratie van ontwikkelde producten/output is een uitdaging

Integratie van ontwikkelde producten/output in regulier beleid en in de organisatie blijkt vaak een uitdaging te zijn. De enquêteresultaten tonen aan dat verschillende factoren het

²⁸ ResearchNed (2023). Internationalisering in het mbo. In opdracht van het Ministerie van OCW. Link: [\[open.overheid.nl\]](#)

²⁹ Rijksoverheid (2023). Samen Werken aan Talent. Werkagenda mbo. Link: [\[www.rijksoverheid.nl\]](#)

gebruik van de producten/output beïnvloeden en/of beperken. Enkele voorbeelden hiervan zijn het belang van interne aanjagers in de organisatie, de taal van de producten (Engels in plaats van Nederlands) en een 'best practice' toekenning door Erasmus+. Deze factoren kunnen worden onderverdeeld in drie hoofdthema's: 1) interne acceptatie en integratie, 2) externe erkenning en bekendheid, en 3) praktische toepasbaarheid.

Bij interne acceptatie en integratie spelen individuen binnen de organisatie een cruciale rol als aanjagers om de ontwikkelde producten intern en extern te verspreiden. Een eventueel vertrek van deze sleutelfiguren vormt een risico voor de mate van inbedding, maar ook het ontbreken van draagvlak onder management. Externe erkenning en bekendheid toont het belang aan van het aantrekkelijk maken van de ontwikkelde producten voor extern gebruik, bijvoorbeeld door de 'best practice'-erkenning Erasmus+. De noodzaak van praktische toepasbaarheid op organisatieniveau, zoals de taal van het ontwikkelde product kan van invloed zijn op de bereidheid van docenten om deze in hun lessen toe te passen. Dit kan het verschil verklaren tussen organisatorische inbedding en gebruik onder docenten, vergeleken met concrete toepassing onder personeel. De verdere verspreiding en verankering van ontwikkelde producten in de regio, kan ook versterkt worden door regionale partners te betrekken in het partnerschap aan de voorkant van het project, in plaats van ze achteraf te betrekken in disseminatieactiviteiten.

7.1.7 Conclusie 7: Deelname aan Erasmus+ kan leiden tot deelname aan CoVE's, ondanks onbekendheid

Uit het onderzoek komt naar voren dat deelname aan KA1/KA2 kan leiden tot deelname aan CoVE's. Van de negentien respondenten die nu al deelnemen aan een CoVE gaf meer dan 60% aan dat hun deelname aan Erasmus+ heeft geleid tot deelname aan een CoVE. Enkele redenen die hiervoor worden genoemd zijn: (a) dat Erasmus+ heeft bijgedragen aan een stevigere verankering van internationalisering, (b) dat eerdere projecten hebben geleid tot de oprichting van een bestaand netwerk van sociale partners, en (c) dat er financiële bijdragen aan verbonden zijn.

Tegelijkertijd kan de bekendheid met CoVE's nog wel worden verbeterd. Bijna de helft van de respondenten gaf aan dat zij of niet van CoVE's gehoord hebben of wel van CoVE's gehoord hebben maar niet precies weten wat het inhoudt. Tenslotte kan een sterke regionale innovatie-agenda/-pact bijdragen aan het formuleren van een succesvolle en gedragen CoVE-aanvraag.

7.2 Aandachtspunten

Wij zijn tot vier aandachtspunten gekomen voor NA Erasmus+. Deze aandachtspunten zijn gebaseerd op de hiervoor genoemde conclusies en onze bredere observaties naar aanleiding van het onderzoek. In onderstaande paragrafen werken we deze aandachtspunten nader uit.

7.2.1 Aandachtspunt 1: Onderzoek mogelijkheden om de inclusie van opleidingen in KA1 te vergroten

In dit onderzoek werd duidelijk dat er grote verschillen zijn in het aandeel studenten per opleiding dat deelneemt aan een KA1 mobiliteitstraject. Wij achten het wenselijk dat het NA Erasmus+ nader in kaart brengt welke mogelijkheden zijn om de inclusie van de opleidingen te vergroten.

7.2.2 Aandachtspunt 2: Vergroot bredere bruikbaarheid van KA2 producten/output

Uit het onderzoek blijkt dat de helft van de respondenten aangeeft dat de producten en output van hun meest recente KA2-project regelmatig worden gebruikt binnen hun organisatie. Ondanks deze positieve bevinding is het van belang om te begrijpen hoe deze producten/output op een bredere schaal kunnen worden toegepast, zowel binnen als buiten de organisatie. Het doel is om ervoor te zorgen dat de opgedane kennis tijdens het project niet verloren gaat. Een belangrijk aandachtspunt voor Erasmus+ is dan ook om te focussen op de **inbedding** van de producten na de afronding van het project.

Om te zorgen dat producten/output verspreid en verankerd worden in regionale ecosystemen is het van belang aan de voorkant van het project regionale partners te betrekken in de partnerschappen, in plaats van ze achteraf te betrekken in disseminatieactiviteiten. Erasmus+ zou daarnaast kunnen eisen dat de aanvrager specifieke aandacht besteedt aan de duurzame implementatie van het product, waarbij rekening wordt gehouden met de factoren die van invloed zijn op de acceptatie van de producten/output zoals hiervoor genoemd bij de conclusies. Een voorbeeld hiervan is dat respondenten aangaven dat producten in het Engels niet door alle docenten worden overgenomen. Een mogelijke oplossing zou zijn om in de aanvraag voor het KA2-project op te nemen dat de ontwikkelde resultaten en producten naar het Nederlands vertaald moeten worden, om zo de taalbarrière te overbruggen.

Een andere optie is het creëren van een database waarin alle beschikbare producten/output uit Erasmus+ projecten zijn opgenomen en thematisch geclusterd, zodat deze op een centrale plek te vinden zijn. Hierin zou Erasmus+ een actieve rol kunnen spelen om de verspreiding van deze producten/output te bevorderen. Een laatste optie is om het voortbouwen op eerder gemaakte producten/output aan te moedigen in nieuwe projectaanvragen, zodat de opgedane kennis steeds verder verdiept wordt.

7.2.3 Aandachtspunt 3: Onderzoek mogelijkheden om deelname van mbo-innovatiecentra aan Erasmus+ te vergroten

Uit het onderzoek blijkt dat de deelname van mbo-innovatiecentra aan Erasmus+ op dit moment beperkt is. De belangrijkste reden hiervoor is dat er bij de respondenten twijfels bestaan over de toegevoegde waarde van Erasmus+ voor hen. Tegelijkertijd zagen wij ook dat de bereidheid tot deelname aan het onderzoek niet hoog lag bij de niet-deelnemende mbo-innovatiecentra. Wij achten het wenselijk als er beter in kaart wordt gebracht waarom mbo-innovatiecentra niet deelnemen aan Erasmus+ en ook gekeken wordt op welke manier hun deelname vergroot kan worden. Hierbij kan ook rekening gehouden worden met de volwassenheid van de mbo-innovatiecentra. Naar verwachting zijn de mbo-innovatiecentra die al langere tijd bestaan, beter geschikt om deel te nemen aan Erasmus+ dan mbo-innovatiecentra die nog in de opstartfase zitten.

7.2.4 Aandachtspunt 4: Vergroot de bekendheid van en versterk doorgroei naar een CoVE

Uit het onderzoek blijkt dat deelname aan de nationale acties van Erasmus+ (KA1/KA2) leidt tot een deelname aan de centrale acties van een CoVE. Tegelijkertijd zien wij in het onderzoek dat een groot deel van de organisaties dat deelneemt aan de nationale acties nog nooit gehoord heeft van een CoVE of niet precies weet wat het inhoudt. Er is voor Erasmus+ ruimte om hierop in te haken en organisaties eerder attent te maken van de mogelijkheden. Ook zou Erasmus+ organisaties met elkaar in verbinding kunnen brengen en uitvoeriger kunnen wijzen op de mogelijkheden van een CoVE. In eerste instantie kan dit gericht zijn op de organisaties die al deelnemen aan KA1 of KA2.

Bij het vergroten van de bekendheid zien wij ook kansen voor de mbo-innovatiecentra. Zij maken nu nog weinig gebruik van de nationale acties van Erasmus+ en dat is gezien hun opzet logisch. Een CoVE kan voor hen juist veel interessanter zijn omdat die gericht zijn op de ontwikkeling van skills-ecosystemen om bij te dragen aan onder meer regionale ontwikkeling en innovatie; precies hetgeen mbo-innovatiecentra vaak ook ten doel hebben. De vraag is dan wel of partijen een CoVE aankunnen als ze nog geen ervaring met KA1 of KA2 hebben.

Bijlage 1. Beantwoording centrale onderzoeksvraag

Centrale vraag	Antwoord
Wat is de impact van het programma Erasmus+ op het mbo en bij innovatiecentra in het mbo in het bijzonder?	Wij kunnen op basis van het onderzoek geen duidelijk antwoord formuleren op de vraag welke rol het programma Erasmus+ speelt in het formele mbo. Wij zien wel dat Erasmus+ nauwelijks een rol speelt in mbo-innovatiecentra. Wij hebben maar een beperkt aantal deelnemende mbo-innovatiecentra (2-3) kunnen identificeren. We hebben geen analyse uitgevoerd naar de impact van Erasmus+ op mbo-innovatiecentra omdat de steekproefomvang (n=3) te klein was. Het effect van Erasmus+ op innovatie in mbo-instellingen is voornamelijk te zien in bredere vormen van samenwerking, zoals met externe partijen, netwerken en samenwerkingsverbanden buiten de organisatie.

Bijlage 2. Beantwoording deelvragen

#	Deelvraag	Antwoord
1	Welke rol speelt het programma Erasmus+ in het formele mbo en in de mbo-innovatiecentra?	Wij kunnen op basis van het onderzoek geen duidelijk antwoord formuleren op de vraag welke rol het programma Erasmus+ speelt in het formele mbo. Wij zien wel dat Erasmus+ nauwelijks een rol speelt in mbo-innovatiecentra. Wij hebben maar een beperkt aantal deelnemende mbo-innovatiecentra (2-3) kunnen identificeren.
1a	Wat ziet het mbo (Erasmus+-coördinatoren van formele mbo-instellingen) als de impact van het Erasmus+-programma op studenten, docenten en de organisatie?	Volgens de respondenten hebben studenten door deelname aan Erasmus+ (1) verbeterde interculturele competenties ontwikkeld, (2) meer zelfvertrouwen verkregen en (3) een persoonlijke ontwikkeling doorgemaakt. Volgens de respondenten zijn docenten door deelname aan Erasmus+ ook beter in staat om internationalisering in het mbo te bevorderen en ze hebben een beter bewustzijn van de mogelijkheden om internationalisering in het mbo te bevorderen. Verder leidt deelname aan Erasmus+ tot een betere inbedding van internationalisering in de organisatie. Voor meer informatie kan hoofdstuk 3 worden geraadpleegd.
1b	Wat ziet het mbo (Erasmus+-coördinatoren, maar ook directeuren/teamleiders van innovatiehubs en innovatiedocenten) als de impact van het programma Erasmus+ op innovatiecentra en op het belang hiervan voor studenten, op (praktijk)docenten en op de organisatie(hub)?	We hebben geen analyse uitgevoerd naar de impact van Erasmus+ op mbo-innovatiecentra omdat de steekproefomvang (n=3) te klein was.
1c	Wat zijn de belangrijkste opbrengsten van het programma Erasmus+ zowel in het formele mbo als in mbo-innovatiecentra, als het gaat over de vier horizontale Erasmus+ prioriteiten (digitalisering, inclusie, participatie en duurzaamheid)?	De mate waarin respondenten aangeven impact te ervaren verschilt per prioriteitsgebied en stelling. Concluderend kunnen we stellen dat op prioriteitsgebieden <u>inclusie en diversiteit</u> en <u>participatie</u> een grotere positieve bijdrage van Erasmus+ wordt gezien dan op de andere twee gebieden (<u>digitalisering</u> en <u>duurzaamheid</u>). Voor meer informatie kan hoofdstuk 5 worden geraadpleegd.
2	Zijn er bij de opbrengsten van het programma Erasmus+ verschillen op te merken tussen de verschillende beroepssectoren/bedrijfstaksectoren in het mbo, tussen het formele onderwijs in de opleidingen en het informele onderwijs in innovatiecentra?	We constateren verschillen in de mate van deelname van studenten aan KA1. Studenten van opleidingen gerelateerd aan persoonlijke dienstverlening, onderwijskunde/lerarenopleidingen, pedagogisch-didactische cursussen, en kunst nemen over het algemeen vaker deel aan KA1. Aan de andere kant geldt het tegenovergestelde voor opleidingen in de categorieën welzijn, techniek, bedrijfskunde en administratie, waar de deelname aan Erasmus+ relatief lager is. We hebben geen verschillen opgemerkt tussen het formele onderwijs in de opleidingen en het informele onderwijs in innovatiecentra, omdat de steekproefomvang van mbo-innovatiecentra (n=3) te klein is. Voor meer informatie zie hoofdstuk 2.

#	Deelvraag	Antwoord
3	Zijn er verschillen tussen de inzet van KA1 en KA2 bij de verschillende beroepssectoren, en daarbinnen, tussen de opleidingen (formeel onderwijs) en de innovatiecentra (informeel leren)?	We hebben geen zicht op de inzet van KA2 bij de verschillende beroepssectoren. We kunnen deze vergelijking dan ook niet maken.
4	Is er samenhang tussen KA1, KA2 en de CoVE's? Hoe ziet die samenhang eruit? Is er bijvoorbeeld sprake van dat de CoVE's (deels) voortkomen uit ervaring van de instelling met Erasmus+-subsidie voor strategische partnerschappen (KA2)?	Van de respondenten geeft meer dan de helft (63%) aan dat hun deelname aan Erasmus+ heeft geleid tot deelname aan een CoVE. Deelname aan Erasmus+ lijkt dus een redelijke invloed te hebben op de participatie in een CoVE. Voor meer informatie kan hoofdstuk 6 worden geraadpleegd.
5	Kan deelname aan het programma Erasmus+ worden aangemerkt als motor van innovatie of van nieuwe samenwerkingsverbanden? Waarom wel, waarom niet?	Uit de resultaten blijkt dat deelname aan Erasmus+ het meest positieve effect op innovatie heeft bij het samenwerken met andere partijen (binnen en buiten de eigen organisatie). Erasmus+ heeft minder invloed op innovatie die plaatsvindt in o.a. innovatiecentra. Voor meer informatie kan hoofdstuk 4 worden geraadpleegd.
5a	Wat zijn de kansen en obstakels voor het mbo om een Erasmus+-programma vorm te geven in een soms cross-sectorale, interdisciplinaire setting en/of samenwerking met andere onderwijsinstellingen (HO, PO/VO of VE)?	Deze vraag kan met dit onderzoek niet beantwoord worden.
5b	Wat zijn de behoeften en ambities van 'vernieuwers' in innovatiecentra in het mbo ten aanzien van internationalisering?	Wij hebben in ons onderzoek bij innovatiecentra geen duidelijke behoefte en ambities ten aanzien van internationalisering kunnen identificeren. Op basis van de gesprekken en contacten met mbo-innovatiecentra (voor dit onderzoek) en onze eigen expertise stellen wij vast dat er bij hen veel twijfels zijn over de toegevoegde waarde van internationalisering. Voor meer informatie kan paragraaf 4.3 worden geraadpleegd.
5c	Verschillen de behoeften van 'vernieuwers' in innovatiecentra in het mbo van de wijze waarop internationalisering in de subsidieaanvragen doorgaans wordt ingevuld? En zo ja, hoe dan?	Deze vraag kan met dit onderzoek niet beantwoord worden.
6	Hoe kan het NA het mbo beter ondersteunen bij aanvragen voor Erasmus+ subsidie voor innovatie-initiatieven en binnen innovatiecentra? Vraagt dit een andere vorm van ondersteuning vanuit het NA dan voor het formele onderwijs in het mbo? Zo ja, welke?	Naar aanleiding van het onderzoek vragen wij ons of de nationale acties van Erasmus+ wel goed passen bij de werking van mbo-innovatiecentra. Wij zien meer mogelijkheden bij hen voor de centrale acties, namelijk de CoVE's. CoVE's zijn namelijk gericht op de ontwikkeling van skills-ecosystemen om bij te dragen aan onder meer regionale ontwikkeling en innovatie; precies hetgeen mbo-innovatiecentra vaak ook ten doel hebben.

Contact:

Dialogic innovatie & interactie
Hooghiemstraplein 33-36
3514 AX Utrecht
Tel. +31 (0)30 215 05 80
www.dialogic.nl